

Τελετή επιδόσεως Τιμητικού Τόμου στον Χριστόφορο Δ. Αργυρόπουλο*

Προσφώνηση

Βασίλη Αλεξανδρή, Προέδρου Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών

Τα όσα συνοπτικά θα λεχθούν για τον Χριστόφορο Αργυρόπουλο δεν προέρχονται από οποιαδήποτε οφειλόμενη θεσμική υποχρέωση. Ο λόγος είναι προσωπικός. Είναι κρίσεις, διαπιστώσεις, αξιολογήσεις που πηγάζουν από μια μακρά γνωριμία με το τιμώμενο πρόσωπο.

Για τον νομικό, δικηγόρο και πολίτη Χριστόφορο Αργυρόπουλο είχα την τύχη να ακούσω πολύ πριν αποκτήσω καν τη φοιτητική ιδιότητα. Όταν τα δύσκολα χρόνια της επτάχρονης δικτατορίας άκουγα για την παρουσία του ως νεαρού συνηγού υπεράσπισης στα έκτακτα στρατοδικεία. Τότε που ο λόγος περί ελευθερίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων αρθρωνόταν υπό καθεστώς πλήρους ανελευθερίας. Τότε που η άσκηση του υπερασπιστικού καθήκοντος ήταν άμεσα συνδεδεμένη με κινδύνους, στερήσεις, προπηλακίσεις και βιαιοπραγίες. Ήδη λοιπόν ιδίως εκείνη την εποχή, ο υπερασπιστικός λόγος του Χριστόφορου ήταν άμεσος, ευθύς και χωρίς περιστροφές.

Αυτές ήταν οι πρώτες εικόνες που άνοιξαν τον κύκλο της γνωριμίας μου με τον μετέπειτα συνάδελφό μου. Έναν άνθρωπο με ευρύτατη παιδεία και καλλιέργεια. Έναν άνθρωπο που τίμησε και τιμά την ιστορία του δικηγορικού σώματος. Που ενέπνευσε τον σεβασμό στο δικηγορικό λειτούργημα. Που αγωνίστηκε και αγωνίζεται για την προάσπιση του κράτους δικαίου.

Στα χρόνια που πέρασαν ο Χριστόφορος Αργυρόπουλος διακρίθηκε στον χώρο της ποινικής δικηγορίας, αλλά και ευρύτερα του δημόσιου διαλόγου για κρίσιμα ζητήματα της

δικαιοσύνης, δικαιοπολιτικών επιλογών καθώς και του πολιτισμού.

Διετέλεσε Πρόεδρος της ΕΡΣ, Αντιπρόεδρος του Οργανισμού Μεγάρου Μουσικής, που μας φιλοξενεί σήμερα. Είναι Πρόεδρος του Ιδρύματος Μελίνα Μερκούρη και μέλος της Εθνικής Επιτροπής για την επιστροφή των μαρμάρων του Παρθενώνα.

Υπήρξε επί σειρά ετών μέλος της Συντακτικής Επιτροπής του Νομικού Βήματος, συμβάλλοντας σημαντικά στην άνοδο του επιστημονικού επιπέδου του περιοδικού. Διετέλεσε μέλος και Πρόεδρος πολλών Νομοπαρασκευαστικών Επιτροπών του Υπουργείου Δικαιοσύνης.

Ως Πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, θέση που κατείχε επί πολλά έτη, ανέδειξε καθοριστικά τον ρόλο της Ένωσης.

Όπου συμμετείχε και συμμετέχει βάζει τη σφραγίδα της προσωπικής του έμπνευσης, ευαισθησίας και επιστημονικής αριτιότητας.

Τα νομικά του κείμενα είχαν και έχουν απήχηση στον νομικό κόσμο. Διακρίνονται από συνεπή επαγωγική σκέψη.

Η ενεργός παρουσία του στα δικαστήρια της χώρας καλλιέργησε τον διάλογο μεταξύ θεωρίας και νομολογίας.

Η ζωηρότητα του λόγου του συνδυάζει την ευπρέπεια και τη σοβαρότητα. Ελέγχει διεισδυτικά, αλλά πάντοτε με τη φυσική του ευγένεια.

Οι απόψεις του για να επιβιώσουν ή να δοκιμαστούν δεν περιβάλλονται τον μανδύα της κολακείας. Με τον λόγο του δεν πολιτεύεται.

Διακρίθηκε στον στίβο της δικηγορίας χωρίς να ακολουθήσει τις συνταγές της κοινωνίας, του θεάματος, των εντυπώσεων, των δηλώσεων, των μεγάλων λόγων και της ραδιοτηλεοπτικής προβολής. Στόχος του ήταν και είναι το ουσιαστικό αντίκρουσμα. Διατήρησε την αυτονομία του λόγου του, σεβόμενος τη δική του επιστημονική και διανοητική ταυτότητα. Στην ποινική αντιδικία αντί της έντασης, επιλέγει τον προηγμένο νομικό διάλογο.

* Τα κείμενα που ακολουθούν αποδίδουν τις ομιλίες που έγιναν στο πλαίσιο της τελετής επιδόσεως Τιμητικού Τόμου στον κ. Χριστόφορο Δ. Αργυρόπουλο, η οποία διοργανώθηκε από την Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων και τον Δικηγορικό Σύλλογο Αθηνών και έλαβε χώρα την Τετάρτη 5 Οκτωβρίου 2016 στην αίθουσα «Δημήτρης Μητρόπουλος» του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών. Μετά την επίδοση του Τιμητικού Τόμου ακολούθησε συζήτηση με θέμα «Τεκμήριο Αθωότητας και “Λαϊκός” Τιμωρητισμός». Τα κείμενα δημοσιεύονται με τη σειρά που παρουσιάστηκαν στην ως άνω εκδήλωση.

Ως δικηγόρος δεν υπέκυψε ποτέ στις ανάγκες επωνύμων εντολέων του, στο πλαίσιο χειρισμού μιας υπόθεσης. Προτεραιότητά του ήταν η αξιοπρέπεια του δικηγορικού λειτουργήματος. Η αξιοπρέπεια του θεσμού.

Χωρίς την έπαρση του επιτυχημένου, συμπεριφέρεται με προσήνεια στους νέους συναδέλφους.

Είναι μεγάλο επίτευγμα να φθάνει κανείς στην κορυφή της δικηγορίας, χωρίς να τσαλακωθεί ή να φθαρεί από τις πολλές συνάψεις και συναναστροφές, όπως λέει ο ποιητής.

Η προσφορά αυτού του Τιμητικού Τόμου για την πολύχρονη παρουσία του Χριστόφορου Αργυρόπουλου είναι ένα από δείγμα της βαθιάς αναγνώρισης του νομικού κόσμου προς το πρόσωπό του.

Ιδιαίτερα σήμερα, σε αυτές τις άνυδρες και φορτισμένες εποχές, η προσωπικότητα του Χριστόφορου μοιάζει με έναν «φωτοδότη για όσους θαλασσοδέρονται» στο πεδίο των εντάσεων της απονομής της δικαιοσύνης.

Είμαι περήφανος που ο Χριστόφορος Αργυρόπουλος υπήρξε και παραμένει ενεργός δικηγόρος.

Ο ποινικόλογος ως μαχητής της ελευθερίας

Ηλία Γ. Αναγνωστόπουλου, Αν. Καθηγητή Νομικής
Σχολής ΕΚΠΑ, Προέδρου Ένωσης Ελλήνων Ποινικόλογων

1. Η ποινικολογία στην Ελλάδα

Ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών και η Ένωση Ελλήνων Ποινικόλογων αποφάσισαν να τιμήσουν τον Χριστόφορο Αργυρόπουλο, θέλοντας πρώτα απ' όλα να τιμήσουν την παράδοση της ποινικολογίας στην Ελλάδα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ποινικολογία έχει στην Ελλάδα μακρά παράδοση, πράγμα που δεν ισχύει για όλες τις ευρωπαϊκές χώρες αλλά και για χώρες πέραν του Ατλαντικού. Θα αναφέρω χαρακτηριστικά ότι στη Γαλλία Ένωση Ποινικόλογων ιδρύθηκε μόλις το 1991, στην Ιταλία το 1982, στη Γερμανία το 1972¹, ενώ στις ΗΠΑ το 1958².

Στην Ελλάδα, το 1962 επιφανείς ποινικόλογοι της εποχής, όπως ο Δημήτριος Μπαμπάκος, ο Κωνσταντίνος Τσιριμώκος, ο Ιάκωβος Ζαγκαρόλας, ο Κωνσταντίνος Μαρούδης και άλλοι, ίδρυσαν το Σωματείο «Ένωσις Ελλήνων Ποινικόλογων» και όρισαν ως σκοπό του «την συμβολήν εις την εξύψωσιν του δικανικού λόγου και την θεραπείαν των αναγκών του δικανικού βήματος».

Στη διάρκεια της δικτατορίας το Σωματείο ανέστειλε τη λειτουργία του και κατέστη εκ νέου ενεργό το 1976, ευτύχησε δε να έχει ως προέδρους προσωπικότητες, όπως ο Σταύρος Κανελλόπουλος ή ο Ντίνος Ασημακόπουλος.

2. Η προεδρία του Χρ. Αργυρόπουλου στην Ένωση Ελλήνων Ποινικόλογων

Ο Χριστόφορος ανέλαβε την Προεδρία της Ένωσης Ελλήνων Ποινικόλογων το έτος 1995 και επί της δεκαοκταετούς θητείας του το Σωματείο αυτό κέρδισε αναμφισβήτητα σε ακτινοβολία, επιρροή και κύρος, πράγμα που οφείλεται κυρίως και προεχόντως στην προσωπικότητα, την παρουσία και τη δράση του Προέδρου του.

Για πρώτη φορά η Ένωση διοργάνωσε συνέδριο το έτος 1997, με θέμα τον «Θεσμικό ρόλο του συνηγόρου». Προλογίζοντας ο Χριστόφορος το συνέδριο αυτό, το αφιέρωσε στον «άνωνμο συνηγόρο που υπερασπίζεται καθημερινά και συχνά υπό δυσμενείς όρους, το δικαίωμα δικαστικής προστασίας των πολιτών και την αξίωση διεξαγωγής δίκαιης δίκης ώστε η αντίδραση στο έγκλημα που έχει τελεστεί, να δια-

σφαλίζει την τήρηση της αρχής της νομιμότητας και του κανόνα της ελευθερίας»³.

Μέριμνα του Χριστόφορου έκτοτε, σε όλη τη διάρκεια της μακράς προεδρίας του, ήταν ακριβώς η συνδρομή στον συνηγόρο - ποινικόλογο για την υποστήριξη των ελευθεριών, των θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σε μια προσπάθεια προαγωγής της δικαιοσύνης της ποινικής διαδικασίας, όπως ο ίδιος τιτλοφόρησε άρθρο που συνέγραψε για τον Τιμητικό Τόμο του αείμνηστου Γεωργίου-Αλέξανδρου Μαγκάκη⁴.

Το δεύτερο συνέδριο της Ένωσης έγινε σε αυτή την αίθουσα το έτος 2000, με θέμα «Το Ποινικό Δίκαιο στο νέο διεθνές περιβάλλον»⁵. Το όραμά του ο Χριστόφορος περιέγραψε στην εισήγησή του με τίτλο «Το ποινικό δίκαιο ως εγγύηση ελευθερίας στις σχέσεις εθνικής και διεθνούς έννομης τάξης», σημειώνοντας ότι το ποινικό δίκαιο είναι ανάγκη να διατηρήσει τον κοινωνικό ρόλο του στο σύστημα του δικαίου ως συστήματος «που αποστέρει την ύβρη της αυθαιρεσίας» και «μπορεί να εγγυηθεί, στο μέτρο του δυνατού, την αισιόδοξη προοπτική ενός βίου άξιου του ανθρώπου και των θυμαστών επιτευγμάτων του στο νέο και στο μελλοντικό διεθνές περιβάλλον. Δηλαδή ενός βίου ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών του Κόσμου»⁶.

Ακολούθησαν άλλα συνέδρια της Ένωσης Ελλήνων Ποινικόλογων, δεν θα τα απαριθμήσω γιατί είναι γνωστά, με θέματα αιχμής όσο και θεμελιώδη, όπως η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων διά της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ποινική διαδικασία⁷, το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος ως δίλημμα της κοινωνίας μεταξύ ελευθερίας και «καθαρότητας»⁸ ή η ποινική διαχείριση

1. Association des Avocats Pénalistes (www.associationdes-avocatspenalistes.fr), Unione della Camere Penali Italiane (www.camerepenali.it), Deutsche Strafverteidiger e.V. (www.deutsche-strafverteidiger.de) .

2. National Association of Criminal Defense Lawyers (www.nacdl.org).

3. Χρ. Αργυρόπουλος, Πρόλογος, στο: Ένωση Ελλήνων Ποινικόλογων, Ο θεσμικός ρόλος του συνηγόρου - Παράδοση και προοπτική, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα 1998, σελ. X.

4. Χρ. Αργυρόπουλος, Η δικαιοσύνη της ποινικής δίκης, Τιμητικός Τόμος Γ.-Αλ. Μαγκάκη, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα 1999, 431 επ.

5. Ένωση Ελλήνων Ποινικόλογων, Το ποινικό δίκαιο στο νέο διεθνές περιβάλλον, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα 2001.

6. Χρ. Αργυρόπουλος, Το ποινικό δίκαιο ως εγγύηση ελευθερίας στις σχέσεις εθνικής και διεθνούς έννομης τάξης, ό.π. (υποσημ. 5), 30.

7. Ένωση Ελλήνων Ποινικόλογων, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Πενήντα χρόνια εφαρμογής, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα 2004.

8. Ένωση Ελλήνων Ποινικόλογων, Ξέπλυμα βρώμικου χρήματος - «Καθαρή» ή ελεύθερη κοινωνία; Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα 2007.

της δωροδοκίας⁹. Οι συμβολές στις εκδηλώσεις αυτές υπήρξαν πολλές και υψηλής ποιότητας, προήγαγαν δε τον διάλογο και την επικοινωνία των παραγόντων απονομής της ποιικής δικαιοσύνης.

3. Το ήθος του ρήτορα

Στο ποινικό βήμα ο Χριστόφορος υπηρετεί, όσο ίσως κανείς άλλος, τους καταστατικούς σκοπούς της Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, δηλαδή εξυψώνει το δικανικό βήμα και θεραπεύει τις ανάγκες του.

Στη «Ρητορική» του Αριστοτέλους περιγράφονται τα τρία στοιχεία τα οποία προσδιορίζουν την πειστικότητα του ρήτορα σε λόγους όπως ο δικανικός. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι το ήθος του ρήτορα έχει «κυριωτάτην πίστιν»¹⁰ και το αντιδιαστέλλει προς τα άλλα δύο στοιχεία, δηλαδή τη διέγερση θετικών συναισθημάτων και την ικανότητα διατυπώσεως επιχειρημάτων και καταστρώσεως πειστικών συλλογισμών.

Κατά τον Αριστοτέλη, σφάλλουν όσοι θεωρούν ότι το ήθος του ρήτορα έχει μικρή μόνον σημασία για την πειθώ την οποία αυτός ασκεί στους αποδέκτες των λόγων του. Αντιθέτως, λέγει, το ήθος του ρήτορα και μάλιστα όχι μόνο αυτό που είναι ήδη γνωστό στους ακροατές, ότι δηλαδή ο αγορεύων είναι έντιμος και ηθικός, αλλά και το ήθος το οποίο εκφράζει διά του ιδίου του λόγου του επιχειρηματολογώντας υπέρ των θέσεων που υποστηρίζει, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο.

Ακούγοντας κανείς τον Χριστόφορο, δεν μπορεί παρά να δικαιώσει απολύτως τον Σταγειρίτη φιλόσοφο. Αυτό που εντυπωσιάζει τον ακροατή των αγορεύσεών του, είναι η πειθώ διά του ήθους· διά του ήθους το οποίο εκφράζει ο ίδιος ως προσωπικότητα αλλά και με αυτά τα οποία λέγει απευθυνόμενος στο δικαστήριο.

Ιδού πώς περιγράφει τον τιμώμενο στην προδιάθεση της μελέτης του στον Τιμητικό Τόμο του ο *Ιωάννης Κονιδάρης*: «Πράος, μειλίχιος, προσηνής, με λεπτό χιούμορ, φύσει ευγενής, προικισμένος από σχεδόν όλες ανεξαιρέτως τις Μούσες, είχε τη σπάνια ικανότητα να πείθει τον συνομιλητή του ... Τον εσωτερικό αυτό κόσμο του διέχεε ανεπιτήδευτα, ως ζήδωρη αύρα, και στις αίθουσες των δικαστηρίων, όχι μόνο καταθέτοντας τον πλούτο των ειδικών νομικών γνώσεών του, αλλά κυρίως διδάσκοντας διά του παραδείγματός του ήθος και νομικό πολιτισμό έτσι, ώστε αδιαμφισβητήτως να δικαιούται τον χαρακτηρισμό του ευπατρίδη της δικηγορίας»¹¹.

9. Η ποινική διαχείριση της δωροδοκίας - Δυνατότητες και όρια, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013.

10. «Τῶν δὲ διὰ τοῦ λόγου ποριζομένων πίστεων τρία εἶδη ἔσπιν: αἱ μὲν γὰρ εἰσιν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος, αἱ δὲ ἐν τῷ τὸν ἀκροατὴν διαθεῖναι πως, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ διὰ τοῦ δεικνύειν ἢ φαίνεσθαι δεικνύειν. Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἤθους, ὅταν οὕτω λεχθῆ ὁ λόγος ὥστε ἀξιόπιστον ποιῆσαι τὸν λέγοντα: τοῖς γὰρ ἐπιεικέσι πιστεύομεν μᾶλλον καὶ θάπτον, περὶ πάντων μὲν ἀπλῶς, ἐν οἷς δὲ τὸ ἀκριβὲς μὴ ἔσπιν ἀλλὰ τὸ ἀμφιδοξεῖν, καὶ παντελῶς. δεῖ δὲ καὶ τοῦτο συμβαίνειν διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦ προδοξάσθαι ποιόν τινα εἶναι τὸν λέγοντα: οὐ γὰρ, ὥσπερ ἐνίοι τῶν τεχνολογούντων, οὐ τίθεμεν ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ λέγοντος, ὡς οὐδὲν συμβαλλομένην πρὸς τὸ πιθανόν, ἀλλὰ σχεδὸν ὡς εἶπεῖν κυριωτάτην ἔχει πίστιν τὸ ἤθος» (Αριστοτέλους, Ρητορική, Α' 2. , 1356a1-1356a13).

11. *Ιω. Κονιδάρης*, Διατάραξη θρησκευτικών συναθροίσεων, Τιμητικός Τόμος Χρ. Αργυρόπουλου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

4. Ο συνήγορος ως υπερασπιστής της ελευθερίας

Η ποινική συνηγορία είναι λόγος υπέρ της ελευθερίας. Ο συνήγορος-ποινικολόγος μάχεται, αγορεύων και υπερασπιζόμενος τα δίκαια του εντολέα του, υπέρ της ελευθερίας και μάλιστα όχι μόνο υπέρ της ελευθερίας του εντολέα του αλλά υπέρ της ελευθερίας όλων των πολιτών· μάχεται για την επιβεβαίωση των κανόνων σύμφωνα με τους οποίους επιτρέπεται στην πολιτεία να χρησιμοποιεί το φοβερό όπλο της ποινής εναντίον κάποιου πολίτη που είναι κατηγορούμενος. Γι' αυτό και ο δικανικός λόγος του συνηγούρου υπερασπίσεως στην ποινική δίκη είναι λόγος υπέρ του αγαθού της ελευθερίας που δικαιούνται όλοι να απολαμβάνουν. Και ο Χριστόφορος τον ενσαρκώνει υποδειγματικά.

Στο δικανικό βήμα ο τιμώμενος αναπτύσσει τα επιχειρήματά του με τρόπο που δεν παραπέμπει μόνο στα δίκαια του εντολέα του και τα αποδεικτικά στοιχεία της επίδικης υπόθεσης, αλλά και στα θεμελιώδη διλήμματα της ποινικής διαδικασίας.

Σε μία κλασική πλέον μελέτη του για τον συνήγορο υπερασπίσεως στα «Ποινικά Χρονικά» του έτους 1965, ο *Γεώργιος Αλέξανδρος Μαγκάκης* είχε παρομοιάσει την ποινική δίκη με μια τριχορδία οργάνων, του εισαγγελέα, του συνηγούρου και του δικαστηρίου, στα οποία έχουν ανατεθεί διαφορετικοί ρόλοι. Και είχε επισημάνει ότι με την αρμονική σύμπραξή τους καθίσταται «ηθικώς δυνατή» η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης και η ποινική δίκη «μάς αποκαλύπτεται ως κυριολεκτικώς θαυμαστόν πολιτιστικόν επίτευγμα»¹².

Δεν είναι λοιπόν καθόλου τυχαίο αλλ' αποτελεί αναγκαία συνέπεια του ήθους υπέρ της ελευθερίας που εκφράζει ο Χριστόφορος, το ότι, όπως προανέφερε ο προλαλήσας *Βασίλης Αλεξανδρής* και είναι πανελληνίως γνωστό, σε δύσκολες εποχές της νεότερης πολιτικής ιστορίας μας βρέθηκε στην πρώτη γραμμή για την υπεράσπιση συμπολιτών μας, όπως ο αείμνηστος *Δημήτρης Μαρωνίτης*, ο *Νίκος Κωνσταντόπουλος* ή ο *Μίκης Θεοδωράκης* και άλλοι πολλοί.

Η θαρραλέα παρουσία του Χριστόφορου στις διαδικασίες αυτές επιβεβαίωσε την τήρηση με συνέπεια των αξιών που υπηρετεί ο ελεύθερος ποινικολόγος. Ο ίδιος θύμισε άλλωστε σε μελέτη του¹³ τη ρήση του *John Rawls* ότι «η πρόταξη της ελευθερίας σημαίνει ότι η ελευθερία μπορεί να περιορίζεται μόνον χάριν της ίδιας της ελευθερίας». Πράγματι, εκείνοι που επικαλούνται την «ασφάλεια» για να καταργήσουν ή να περιορίσουν ανεπιτήρητα την ελευθερία, δεν επικαλούνται στην πραγματικότητα κάποιο υπέρτερο αγαθό, επιπλέον δε δεν είναι καν άξιοι του αγαθού το οποίο επικαλούνται.

Αναφέρομαι στον Βενιαμίν Φραγκλίνο και την περίφημη ρήση του ότι «όσοι θα ήσαν πρόθυμοι να παραιτηθούν από την ελευθερία τους για να απολαύσουν προσωρινά την ασφάλειά τους, δεν αξίζουν ούτε την ελευθερία ούτε την ασφάλεια».

2016, 613.

12. *Γ. -Αλ. Μαγκάκης*, Το ηθικόν πρόβλημα της υπερασπίσεως, *ΠοινΧρ ΙΕ'*, 265.

13. *Χρ. Αργυρόπουλος*, Από τη «σιγουρότητα» στην ασφάλεια ή από τη νομιμότητα στη σκοπιμότητα, Τιμητικός Τόμος *Ιω. Μανωλεδάκη*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2005, 159.

Ο Χριστόφορος Αργυρόπουλος στο ποινικό βήμα επιβεβαιώνει ότι ο ποινικολόγος, χωρίς καμία βοήθεια, μόνος ενώπιον του δικαστηρίου υπερασπίζεται και πείθει. Και η μάχη που δίδει, είναι μάχη υπέρ της ελευθερίας του αθώου εντολέα του ή μάχη για τη δίκαιη μεταχείριση του κατηγορουμένου ο οποίος μπορεί να υπήρξε παραβάτης. Αυτή η στάση δικαιώνει την παρουσία, την επιχειρηματολογία και τον ρόλο του συνηγού υπερασπίσεως σε κάθε υπόθεση.

Ο διάσημος Βρετανός ποινικολόγος *Sir Edward Marshall Hall* (1858-1927) είχε κάποτε πει ότι: «Το επάγγελμά μου μοιάζει κάπως με εκείνο του ηθοποιού, με τη διαφορά ότι εγώ δεν έχω στη διάθεσή μου σκηνικά για να με βοηθήσουν ούτε γραπτό κείμενο για να το απαγγείλω. Δεν υπάρχει φόντο για να ενισχύσει την ψευδαίσθηση ούτε κουρτίνες στη σκηνή. Αλλά από το ζων όνειρο της ζωής κάποιου άλλου καλούμαι να δημιουργήσω ατμόσφαιρα, γιατί αυτό είναι η υπεράσπιση»¹⁴.

5. Η συμβολή του Χριστόφορου Αργυρόπουλου στην καλλιέργεια του πνεύματος

Θα αδικούσε όμως κανείς τον Χριστόφορο, εάν περιοριζόταν στην αναφορά της δράσης του ως ποινικολόγου και μαχητή της ελευθερίας. Ο τιμώμενος έχει εκ παραλλήλου μια εξόχως σημαντική συνεισφορά στην καλλιέργεια του πνεύματος, των γραμμάτων και των τεχνών, μετέχει στον δημόσιο βίο με διακριτικότητα αλλά και αποτελεσματικότητα. Στη μέχρι τώρα θητεία του, είτε από τη θέση του ως Προέδρου στο Ίδρυμα «Μελίνα Μερκούρη» και στην Εθνική Επιτροπή για την επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα, είτε ως Αντιπρόεδρος του Οργανισμού Μεγάρου Μουσικής Αθηνών ή μέλος της Νομικής Επιτροπής του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ο Χριστόφορος συμβάλλει στον διάλογο, στην καλλιέργεια του πνεύματος και την προαγωγή της αισθητικής.

Να πώς ο ίδιος διατύπωσε το 2014 στο αμφιθέατρο του Μουσείου της Ακρόπολης, τις απόψεις του για την επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα:

«Ο Παρθενώνας συμβόλιζε και συναιρούσε τις δημοκρατικές αξίες, την πρωταρχία του λόγου και τη λατρεία του κάλλους. Τα βασικά δηλαδή χαρακτηριστικά του πολιτεύματος της αθηναϊκής δημοκρατίας. Ο περίοπτος αυτός ναός της ελευθερίας, της γνώσης και της ομορφιάς, ορίζεται από το αττικό τοπίο, τη χάρη του και το φως του. Το περιβάλλον που όρισε το ελληνικό μέτρο. Τα μοναδικής ωραιότητας γλυπτά του Παρθενώνα αναδεικνύονται μόνο σε σχέση με το φυσικό χώρο τους, τον Ιερό Βράχο απέναντι στην Πνύκα, πάνω από το Θέατρο Διονύσου και την Αγορά. Η βίαιη απόσπαση και η παρουσίαση στο ημίφως περίκλειστου χώρου χωρίς καμία αναφορά στη διαύγεια και το φως του τοπίου, δεν τα αδικεί μόνο. Διασπά την ενότητα του κτιρίου, του διακόσμου και του περιβάλλοντος χώρου. Τα απογυμνώνει από την ιδιαίτερη ομορφιά, τα απομαγεύει. Τους στερεί το νόημα, την αξία και την υπέρβαση που αποπνέει τόσο το μνημείο

14. *Ed. Marjoribanks*, Famous trials of Marshall Hall, A biography and account of his most famous trials, Penguin 1989.

από το οποίο αφαιρέθηκαν βάνουσα, αφύσικα και παράλογα, όσο και την αισθητική αυταξία του χώρου»¹⁵.

Ο Χριστόφορος έχει μια αξιοθαύμαστη συγγραφική δραστηριότητα. Από της στήλης του «Νομικού Βήματος» επί είκοσι πέντε έτη σχολίαζε συστηματικά την ποινική νομολογία μας, τόσο του Αρείου Πάγου όσο και των δικαστηρίων της ουσίας. Αυτή η εργασία στις λεπτομέρειες της νομολογίας είναι εργασία στις λεπτομέρειες της ελευθερίας. Αξίζει πράγματι να δει κανείς και να θαυμάσει το ευρύτατο φάσμα των θεμάτων και των προβλημάτων τα οποία στις σύντομες αυτές σημειώσεις με ευστοχία εντόπισε και προσέγγισε ο τιμώμενος, για να αντιληφθεί την ευρύτητα του πνεύματος και την οξυδύναμη του συγγραφέως.

Η συγγραφική δραστηριότητα του Χριστόφορου εκτείνεται πέραν των ποινικών επιστημών. Ο τιμώμενος έχει ενεργό παρουσία στα θέματα της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου —υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Ένωσης Ελλήνων Συνταγματολόγων και μέλος του ΔΣ της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου— και συστηματικά κηρύσσει την αξία τους με μεταπολεμική αφετηρία την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁶.

6. Ο Τιμητικός Τόμος

Σκεφτήκαμε γι' αυτό ότι ο κατάλληλος τρόπος για να τιμήσουμε τον Χριστόφορο για όσα μέχρι σήμερα με γενναιοδωρία μάς έχει προσφέρει, θα ήταν να προσκαλέσουμε τους ενδιαφερομένους να συγγράψουν μελέτες σε έναν τόμο προς τιμήν του. Η ανταπόκριση ήταν ενθουσιώδης.

Όπως είδατε, πρόκειται για έναν τόμο 1.240 σελίδων, με εξήντα δύο μελέτες οι οποίες καλύπτουν ευρύτατο φάσμα θεμάτων. Από τις «Ικέτιδες» του Αισχύλου και του Ευριπίδη, στη θεμελίωση της ισχύος των κανόνων του δικαίου, στον Ευρωπαϊκό Εισαγγελέα, στις ελαφρυντικές περιστάσεις, την απαγόρευση αναδρομικότητας των ποινικών νόμων, την αιτιολογία των δικαστικών αποφάσεων, αλλά και τα χρέη προς το Δημόσιο ή την ενδοοικογενειακή βία, αυτή είναι μια μικρή μόνο ανθολογία των θεμάτων τα οποία πραγματεύονται όσοι συνέβαλαν στη δημιουργία αυτού του Τόμου.

Αγαπητέ Χριστόφορε, στον τόμο που θα σε καλέσουμε σε λίγο να παραλάβεις, σκεφτήκαμε ότι ταιριάζει στο εξώφυλλό του να εγχαραχθούν τρία άρθρα από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σε έχει άλλωστε απασχολήσει και έχεις συγγράψει επανειλημμένα για την Οικουμενική Διακήρυξη, την οποία έχεις χαρακτηρίσει «καθολικό και φιλόδοξο λόγο υπέρ της αξιοπρέπειας του ανθρώπου»¹⁷.

Επιλέξαμε τρία άρθρα: Το πρώτο άρθρο της, που διακηρύσσει ότι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα και οφείλουν να συμπεριφέρο-

15. *Χρ. Αργυρόπουλος*, Ομιλία της 26.6.2014 στο Αμφιθέατρο του Μουσείου της Ακρόπολης στη Διεθνή Συνάντηση «Παρθενώνας - Η Ακεραιότητα ενός Μνημείου-Συμβόλου», στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος Μελίνα Μερκούρη, www.melinamercourifoundation.com.

16. Βλ. π.χ. τις μελέτες του «Η αρχή της δίκαιης δίκης στην Οικουμενική Διακήρυξη του ΟΗΕ», ΝοΒ 1998, 1557 επ., «Η ιστορική εξέλιξη της ΕΣΔΑ στην Ελλάδα», στο: Ένωση Ελλήνων Ποινικολόγων, ό.π. (υποσημ. 7), 43 επ.

17. Ό.π. (υποσημ. 16), 1558.

νται με πνεύμα αδελφότητας, το άρθρο 10 για το δικαίωμα κάθε προσώπου να δικάζεται δημοσίως και δικάως από ανεξάρτητο και αμερόληπτο Δικαστήριο, και το άρθρο 19 για την ελεύθερη έκφραση των στοχασμών και διακίνηση των ιδεών.

Νομίζουμε ότι τα άρθρα αυτά ταιριάζουν στο πρόσωπό σου. Εμείς όλοι που ευτυχίσαμε να σε γνωρίσουμε, να συνδεθούμε μαζί σου, να βρεθούμε και να συζητήσουμε με σένα και τη σύζυγό σου Αλίκη, η οποία είναι ένας σπάνιος συνδυασμός ευγένειας και διακριτικότητας, είμαστε ευτυχείς που είμαστε φίλοι σου.

Θα κλείσω λέγοντας, απευθυνόμενος στον τιμώμενο, ότι έχει πολύ δίκιο ο *Κώστας Αλαβάνος*, όταν γράφει στη συμβολή του για τον Τόμο σου: «Σε μια εποχή ρευστότητας και ασάφειας, τα μέταλλα του Χριστόφορου επιβεβαιώνουν την ποιότητα, την αντοχή του και τη μοναδική του στόφα»¹⁸.

---

18. *Κων. Αλαβάνος*, *Η αντοχή των υλικών*, Τιμητικός Τόμος Χρ. Αργυρόπουλου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, 4.

Το τεκμήριο αθωότητας και οι παράπλευρες συνέπειές του

Νίκου Κ. Αλιβιζάτου, Ομότιμου Καθηγητή
Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο τίτλος της αποψινής μας συζήτησης, «Τεκμήριο αθωότητας και λαϊκός τιμωρητισμός» είναι τόσο προκλητικός, που και να ήθελες να αγιάσεις, δεν σε αφήνει. Δεν μπορείς, με άλλα λόγια να προσεγγίσεις το θέμα από καθαρά νομική οπτική. Θέλοντας και μη, θα κάνεις δικαιοπολιτικές σταθμίσεις. Κάτι που ταιριάζει βέβαια στην προσωπικότητα και τον τρόπο σκέψης του τιμωμένου, ενός λαμπρού νομικού, ο οποίος δεν δίστασε ποτέ να τοποθετεί τους κανόνες δικαίου στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο τους.

Υπενθυμίζω τα βασικά: το τεκμήριο αθωότητας δεν προβλέπεται από το Σύνταγμα, αλλά από την παρ. 2 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, που ορίζει:

Παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του.

Την εγγύηση επαναλαμβάνει το άρθρο 48 του Ευρωπαϊκού Χάρτη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, με την προσθήκη μιας διάταξης που κατοχυρώνει «τα δικαιώματα της υπεράσπισης» «κάθε κατηγορουμένου».

Εκ πρώτης όψεως, λοιπόν, το τεκμήριο αθωότητας ισχύει μόνο για την ποινική δίκη. Εν τούτοις, όπως έχει κριθεί, η έννοια της ποινικής κατηγορίας είναι αυτόνομη και το ΕΔΔΑ επιφυλάσσει να την ερμηνεύει, ανεξάρτητα από τον νομικό χαρακτηρισμό της στις εσωτερικές έννομες τάξεις¹. Έτσι, για παράδειγμα, σε υποθέσεις συκοφαντικής δυσφήμισης, η οποία συνιστά ως γνωστόν και αστικό και ποινικό αδίκημα σε πολλές έννομες τάξεις —μεταξύ των οποίων και η ελληνική— το ΕΔΔΑ εφάρμοσε με ευρύτητα το τεκμήριο αθωότητας και πέραν της *stricto sensu* ποινικής διαδικασίας². Το ίδιο και σε διοικητικές/φορολογικές δίκες, τις οποίες, σύμφωνα με τα γνωστά κριτήρια *Engels*³, έχει εξομοιώσει με ποι-

νικές, προπάντων λόγω των ιδιαίτερα επαχθών συνεπειών τους: στις περιπτώσεις αυτές, παρ' ότι δεν υφίστατο ποινική κατηγορία *stricto sensu*, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6 είναι εφαρμοστέο στο σύνολό του, συμπεριλαμβανομένης δηλαδή και της παρ. 2, δηλαδή του τεκμηρίου αθωότητας. Για παράδειγμα, το 2003, σε σουηδική υπόθεση που αφορούσε την επιβολή φορολογικών κυρώσεων σε εμπορική εταιρία, το ΕΔΔΑ, παρ' ότι τελικά δεν διέγνωσε παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας, αφέρωσε διεξοδικές σκέψεις στον στενό σύνδεσμο της παρ. 2 με την παρ. 1 του άρθρου 6, δηλαδή με τις εγγυήσεις της δίκαιης δίκης και, εν όψει του ύψους των επιβληθέντων προστίμων, εξέτασε τα παράπονα της αιτούσης «λαμβάνοντας υπ' όψη το περιεχόμενο και των δύο αυτών διατάξεων»⁴.

Το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί, λοιπόν, μείζονα διαδικαστική εγγύηση για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης γενικά και όχι μόνον από τα ποινικά δικαστήρια.

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, εξ άλλου, το πεδίο εφαρμογής του δεν περιορίζεται μόνο στις διαδικαστικές πράξεις, αλλά καταλαμβάνει και άλλες εκφάνσεις του δημόσιου βίου:

Το Δικαστήριο θεωρεί ότι το τεκμήριο αθωότητας μπορεί να παραβιαστεί όχι μόνο από κάποιον δικαστή ή δικαστήριο αλλά και από άλλες δημόσιες αρχές⁵.

Έτσι, όχι μόνον οι δικαστές της υπόθεσης⁶, αλλά και κάθε είδους κρατικοί λειτουργοί οφείλουν να απέχουν από δηλώσεις που προδικάζουν το αποτέλεσμα μιας εκκρεμούσας δίκης. Για παράδειγμα, όπως έχει κριθεί, κακώς προδίκασαν την ενοχή κατηγορουμένου ο αρμόδιος αστυνομικός διευθυντής⁷, η εισαγγελία⁸, ο υφυπουργός Οικονομικών και, προφανώς, ο Υπουργός Δικαιοσύνης⁹. Όπως έχει κρίνει το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Κώνστα κατά Ελλάδος, το τεκμήριο αθωότητας απαιτεί

κανένας εκπρόσωπος του κράτους να μην προβαίνει σε δηλώσεις περί της ενοχής ενός προσώπου, προτού η ενοχή αυτή διαπιστωθεί δικαστικά.

Πρόκειται λοιπόν για δικονομικό δικαίωμα, το οποίο συμβάλλει πρωτίστως στον σεβασμό του δικαιώματος υπερά-

1. Βλ. ιδίως την απόφαση ΕΔΔΑ *Adolf v. Austria*, 26.3.1982, § 30, η οποία παραπέμπεται ως «κλασική» από τη σχετική νομολογία.
2. Βλ. αντί πολλών ΕΔΔΑ *Minelli v. Switzwertland*, 25.3.1983, §§ 28, 30.
3. Τα κριτήρια αυτά διατυπώθηκαν για πρώτη φορά στην ΕΔΔΑ, *Engel et al. v. Netherlands*, 8.6.1976, §§ 80 επ. Αυτά είναι: α) ο χαρακτηρισμός του αδικήματος στην εσωτερική έννομη τάξη, β) η φύση του τελεσθέντος αδικήματος και γ) η βαρύτητα της επαπειλούμενης κύρωσης. Για μια αναλυτική προσέγγιση των κριτηρίων αυτών, βλ. *Λίνο Σισιλιάνο*, «Το Δικαίωμα σε Δίκαιη Δίκη - Εγγυήσεις γενικής εφαρμογής (άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ)», in *του ιδίου* (επιμ.), *ΕΣΔΑ: Ερμηνεία κατ' άρθρο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2013, σελ. 203 επ.

4. § 108, δική μου υπογράμμιση.

5. Βλ. ΕΔΔΑ, *Allenet de Ribemont v. France*, 10.2.1995, § 36.

6. Βλ. ΕΔΔΑ, *Buscemi v. Italy*, 16.9.1999, § 67.

7. Βλ. ΕΔΔΑ, *Allenet de Ribemont v. France*, 10.2.1995, § 39.

8. Βλ. ΕΔΔΑ, *Shuvalov v. Estonia*, 29.5.2012, §§ 78-84.

9. Βλ. ΕΔΔΑ *Κώνστα κατά Ελλάδος*, 28.11.2011, § 42-43.

οπισής, αλλά ταυτόχρονα και στην προστασία της τιμής, της υπόληψης και της ακεραιότητας του δικώκωμου προσώπου. Και τούτο, χωρίς να χρειάζεται απαραιτήτως να έχει προηγουμένως εκδοθεί τελεσίδικη απόφαση¹⁰. Το τεκμήριο αθωότητας, ισχύει, πάντοτε κατά το ΕΔΔΑ, και στην κατ' έφεση δίκη. Δεν αρκεί, με άλλα λόγια, ο κατηγορούμενος να έχει καταδικασθεί πρωτοδίκως. Το αντίθετο θα αναιρούσε την ίδια τη *ratio* της έφεσης, σύμφωνα με την οποία πιο έμπειροι δικαστές καλούνται να εξετάσουν εξ υπαρχής τα πραγματικά περιστατικά και τα νομικά ζητήματα που θέτει η πρωτόδικη απόφαση.

Κατά τα λοιπά, για το ΕΔΔΑ, εκτιμά το πραγματικό νόημα των λέξεων που χρησιμοποιήθηκαν:

[...] το Δικαστήριο επισημαίνει την κρισιμότητα της επιλογής των όρων που χρησιμοποιούν οι κρατικοί αξιωματούχοι στις τοποθετήσεις τους πριν κάποιος δικαστεί και κριθεί ένοχος. Πιστεύει, λοιπόν, ότι εκείνο που έχει σημασία για την εφαρμογή της ανωτέρω διάταξης [Άρθρο 6.2] είναι το πραγματικό νόημα των επίμαχων τοποθετήσεων και όχι η αυτολεξεί προσέγγισή τους¹¹.

Υπό την ανωτέρω έννοια, ο σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας λειτουργεί όχι μόνον υπέρ του κατηγορουμένου, αλλά και υπέρ του θεσμού της δικαιοσύνης, αφού διασφαλίζει το κύρος της και προστατεύει, ειδικότερα, την ανεξαρτησία και αμεροληψία του δικαστηρίου το οποίο έχει επιληφθεί της υπόθεσης¹².

Ένα τελευταίο ζήτημα σε ό,τι αφορά την ευρωπαϊκή προσέγγιση του τεκμηρίου αθωότητας σχετίζεται με το ερώτημα τι συνέπειες μπορεί να έχει η διαπίστωση της παραβίασής του. Εκτός από το ζήτημα της αστικής ευθύνης του Δημοσίου, για μη λήψη στοιχειωδών μέτρων για την προστασία του, στο οποίο θα αναφερθώ αμέσως μετά, ερωτάται αν μια καταδικαστική απόφαση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου οφείλει να οδηγήσει σε επανάληψη της δίκης. Στην ποινική δίκη, από τη συνδυασμένη ερμηνεία του άρθρου 46 της ΕΣΔΑ που επιβάλλει στα κράτη μέλη να συμμορφώνονται προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ «επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικα», σε συνδυασμό με το άρθρο 525 του ΚΠΔ, η απάντηση είναι κατηγορηματικά «να». Η δίκη πρέπει να επαναληφθεί. Απουσία ανάλογης διάταξης, δεν είναι βέβαιο ότι το ίδιο ισχύει στην αστική και τη διοικητική δίκη. Δεν είναι βέβαιο επίσης τι θα συμβεί αν η παραβίαση του τεκμηρίου διαπιστωθεί, ενόσω είναι εκκρεμής ακόμη η δίκη στην Ελλάδα. Αυτό συνέβη στην υπόθεση Κώνστα, όπου το ΕΔΔΑ εξέδωσε την απόφασή του πολύ προτού αποφανθεί το Εφετείο, αλλά και ο Άρειος Πάγος. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει άραγε να αθωωθεί ο κατηγορούμενος γι' αυτόν τον λόγο; Νομίζω πως όχι. Αρκεί το εθνικό δικαστήριο να δείξει, με διεξοδική και τεκμηριωμένη αιτιολογία, ότι δεν επηρεάστηκε από εξωγενείς παράγοντες και ότι, αντιθέτως, εξέδωσε την απόφασή του στηριζόμενος αποκλειστικά σε όσα διαμειφθηκαν

ενώπιόν του στο πλαίσιο της αποδεικτικής διαδικασίας. Και τούτο, εμμένοντας με μεγαλύτερη από την επιδεικνυόμενη συνήθως σχολαστικότητα, στη θεμελιώδη αρχή της ποινικής δίκης *in dubio pro reo*, ότι δηλαδή δεν ανήκει στον κατηγορούμενο να αποδείξει την αθωότητά του, αλλά στην κατηγορούσα αρχή να αποδείξει, με αδιάσειστα στοιχεία, την ενοχή του.

Έρχομαι τώρα στο άλλο άκρο του σχετικού προβληματισμού: νοείται, εν ονόματι του τεκμηρίου της αθωότητας, η απαγόρευση του σχολιασμού από πολιτικά πρόσωπα και, ειδικότερα, από πρόσωπα που κατέχουν θέσεις ευθύνης, μιας πολύκροτης δίκης; Και ακόμη γενικότερα. Μήπως το τεκμήριο δεσμεύει τον Τύπο και τα μέσα ενημέρωσης;

Χωρίς αμφιβολία, για μείζονα πολιτικά γεγονότα, όχι μόνον οι πολιτικοί ιθύνοντες, αλλά και οι εμπλεκόμενοι κρατικοί λειτουργοί, δικαιούνται να παρεμβαίνουν στη δημόσια συζήτηση και να σχολιάζουν πρόσωπα και γεγονότα. Στην πολιτική αντιπαράθεση μάλιστα δικαιολογούνται και υπερβολές, ανάλογα με τη σημασία των ζητημάτων που διακυβεύονται¹³. Εν τούτοις, για τους κρατικούς λειτουργούς, η ιδιότητά τους επιβάλλει την αναγκαία αυτοσυγκράτηση, ο βαθμός της οποίας είναι αντιστρόφως ανάλογος προς την εγγύτητα της θέσης που κατέχουν και των αρμοδιοτήτων που ο νόμος τους αναθέτει με το σχολιαζόμενο ζήτημα. Σε κάθε περίπτωση, εφ' όσον το ζήτημα αυτό εμπίπτει στον κύκλο των αρμοδιοτήτων τους, η αυτοσυγκράτηση των κρατικών λειτουργών οφείλει να είναι μεγάλη αν όχι απόλυτη. Τούτο προπάντων ισχύει για τον υπουργό Δικαιοσύνης και τους δικαστικούς λειτουργούς, που άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται με την εκδίκαση της υπόθεσης¹⁴.

Όσο για τον Τύπο, το τεκμήριο αθωότητας δεν τον καταλαμβάνει, αφού, όπως προανέφερα, αυτό αφορά μόνον κρατικούς λειτουργούς. Κακώς, επομένως, υποστηρίζεται ότι, δημοσιεύοντας την είδηση για τη σύλληψη ενός δημόσιου προσώπου ή ενός εγκληματία, ο Τύπος παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητάς του. Είναι άλλο το ζήτημα να τους εμφανίζει ως ενόχους, χωρίς να έχουν καταδικασθεί, για μόνο τον λόγο ότι έχουν συλληφθεί ή και παραπεμφθεί σε δίκη. Στην περίπτωση αυτή προσβάλλεται η προσωπικότητά τους και το δικαίωμά τους για προστασία των προσωπικών τους δεδομένων. Το ίδιο θα έλεγα και για τις περιπτώσεις εκείνες, όπως συμβαίνει με τους αιρετούς της τοπικής αυτοδιοίκησης και τους αθλητικούς παράγοντες, που τίθενται σε αυτοδίκαιης αργία ή και εκπίπτουν για μόνο τον λόγο ότι έχουν παραπεμφθεί στη δίκη, χωρίς καν το σχετικό βούλευμα να είναι ανεξάρτητο.

Για το ζήτημα αυτό είναι πάντως βέβαιο ότι επικρατεί στην πράξη μεγάλη σύγχυση. Κανένα δικαίωμα στην προσωπικότητα και καμιά Αρχή Προστασίας Δεδομένων δεν υποχρεώνει τον Τύπο να αναφέρει απλώς ως «35άρα» τη φίλη του κ. Ζαχόπουλου ή ως 60άρη τον πατέρα που σκότωσε την κόρη του για λόγους τιμής. Αν δεν πρόκειται για το κλεφτρόνι της γειτονιάς, για το οποίο κανείς κατά τεκμήριο δεν ενδιαφέρεται να μάθε πώς ονομάζεται, αλλά για άτομο που η πράξη

10. Βλ. την § 34 της απόφασης Κώνστα κατά Ελλάδος.

11. Βλ. την § 33 της απόφασης Κώνστα κατά Ελλάδος.

12. Όπως χαρακτηριστικά επισήμανε το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Incal v. Turkey*, 9.6.1998: «Προκειμένου να κριθεί κατά πόσον ένα δικαστήριο μπορεί να χαρακτηριστεί ως “ανεξάρτητο” για τις ανάγκες του άρθρου 6 παρ. 1, πρέπει να ληφθούν υπ' όψη, *inter alia*, η διαδικασία διορισμού των μελών του και η διάρκεια της θητείας τους, η ύπαρξη εγγυήσεων προστασίας τους από εξωτερικές πιέσεις και το κατά πόσον [το δικαστήριο] παρουσιάζει εικόνα ανεξαρτησίας» (§ 65).

13. Βλ. για την ανοχή παράνομων υπό διαφορετικές περιστάσεις εκφράσεων και χαρακτηρισμών στην πολιτική αντιπαράθεση, *Jacobs & White*, *European Convention ...*, op.cit., pp. 279 & ff., με αναφορές στη σχετική νομολογία.

14. Βλ., αντί πολλών, ΕΔΔΑ *Buscemi v. Italy*, 16.9.1999, § 67.

του έχει απασχολήσει ως είδηση το πανελλήνιο, νομίζω ότι η ταυτότητά του μπορεί να αποκαλυφθεί.

Διαφορετικό, βέβαια, είναι το ζήτημα της ευθύνης των κρατικών οργάνων που εμπλέκονται στη σύλληψη και κράτηση μιας διασημότητας. Αν δεν τον προφυλάξουν από τις κάμερες των τηλεοπτικών συνεργείων —όπως έγινε π.χ. στην περίπτωση του Ντομνίκ Στρος Καν, με την Αστυνομία της Νέας Υόρκης, προ ετών— νομίζω ότι το Δημόσιο ενέχεται και οφείλει να αποζημιώσει τον θιγόμενο για εκ προθέσεως ή εξ αμελείας παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας.

Κλείνω με μια αναφορά στον «λαϊκό τιμωρητισμό». Στη χώρα μας, η πρόκληση είναι μεγάλη να τον αποδώσει κανείς στην οικονομική κρίση που διανύουμε και το αίσθημα αδικίας που αυτή γεννά σε ευρύτατα λαϊκά στρώματα που το εισόδημά τους έχει περιορισθεί δραματικά. Δεν συμμερίζομαι αυτή την άποψη. Λαϊκός τιμωρητισμός υπάρχει και στις πιο ευημερούσες κοινωνίες και μάλιστα και στις κατά τεκμήριο

πιο αναπτυγμένες συνταγματικά από τη δική μας. Αρκεί να ανατρέξει κανείς στα βρετανικά και τα αμερικανικά tabloid και στις σκουπιδοεκπομπές πολλών καναλιών ακόμη και ελεύθερης πρόσβασης σε πάρα πολλές χώρες, για να αντιληφθεί το μέγεθος του προβλήματος. Τα «σκάνδαλα», για να μην μιλήσω για τα ανθρώπινα δράματα που συμβαίνουν κάθε μέρα δίπλα μας, συγκεντρώνουν δίχως άλλο το ενδιαφέρον ενός ακροατηρίου πολύ μεγαλύτερου απ' όσο φαντάζεται κανείς.

Το έγκλημα, σε όλα τα μήκη και πλάτη, και φύλλα «πουλάει» και εξασφαλίζει υψηλά ποσοστά τηλεθέασης. Το κακό δεν αντιμετωπίζεται κατά τη γνώμη μου στη ρίζα του με τιμωρητικά μέτρα, αλλά με την αναβάθμιση της παιδείας και την εφαρμογή των κανόνων της επαγγελματικής δεοντολογίας, από όλους τους εμπλεκόμενους.

Να ένα στοίχημα για τη νέα γενιά των δημοσιογράφων και όχι μόνον.

Τεκμήριο Αθωότητας και η νέα Οδηγία της ΕΕ

Πολυχρόνη Τσιρίδη, Δικηγόρου, ΔΝ

Το τεκμήριο της αθωότητας, όπως το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει, είναι ένα αντικείμενο το οποίο και ο ενωσιακός νομοθέτης θέλησε να εντάξει και να υπαγάγει σε μια Οδηγία, με σκοπό την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου της αθωότητας και το δικαίωμα του κατηγορουμένου στην παράσταση στη δίκη του, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας.

Αυτή η Οδηγία, η υπ' αριθμόν 343 της 9.4.2016, είναι προφανές ότι κωδικοποιεί τη νομολογία του Στρασβούργου, του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, στο πλαίσιο της αυθεντικής ερμηνείας του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ αλλά και γενικότερα των δικαιωμάτων που προβλέπονται στις τρεις παραγράφους του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, ως εκφάνσεις του δικαιώματος του υπόπτου και κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη (δικαιοκρατική ποινική διαδικασία) και καλεί τα κράτη μέλη μέχρι τον Απρίλιο του 2018 να ενσωματώσουν την Οδηγία στην εσωτερική τους νομοθεσία.

Η Οδηγία προεχόντως αποτελεί κωδικοποίηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Δίνει την έννοια του τεκμηρίου της αθωότητας με την κλασική παραδοσιακή μορφή που ανέφερε και ο Καθηγητής, ο κ. Αλιβιζάτος, ότι τεκμαίρεται η αθωότητα, αντικείμενο της ποινικής δίκης είναι η νόμιμη απόδειξη της ενοχής. Καταρρίπτεται η τεκμαιρόμενη αθωότητα με την απόδειξη, με νόμιμους τρόπους, της ενοχής του κατηγορουμένου.

Δεύτερη, σημαντική ρύθμιση, που συγκλίνει με τα όσα είπε ο κ. Αλιβιζάτος είναι ότι ρητά καθορίζεται ότι δημόσιες δηλώσεις αλλά και δικαστικές αποφάσεις πλην αυτών που αναφέρονται στην ενοχή για την *in concreto* υπόθεση, παραβιάζουν το τεκμήριο, εάν αναφέρονται στον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο ως ένοχο. Ως δημόσιες δηλώσεις, θεωρούνται οι δηλώσεις φορέων, αρχών, κρατικών, Αστυνομικών, ανακριτικών, αλλά παράλληλα και δηλώσεις Υπουργών, δημοσίων κρατικών λειτουργών ή αξιωματούχων που αναφέρονται στο πρόσωπο υπόπτου ή κατηγορουμένου, εκκρεμώσεως μιας διαδικασίας, ως ενόχου.

Δικαστικές αποφάσεις δεν μπορούν να παραβιάζουν το τεκμήριο της αθωότητας. Είναι χαρακτηριστικό και αξίζει να πω μόνον χάριν του τιμωμένου, ότι στο πλαίσιο πολιτικής δίκης υπεστήριξε μια άποψη ως αναιρεσείων, όπου ένα πολιτικό Δικαστήριο (Εφετείο της Κρήτης) επιδίκασε χρηματική ικανοποίηση σε βάρος του εναγομένου για αποζημίωση για αδικοπραξία (δυσφήμιση), παρά το γεγονός ότι το ποινικό Δικαστήριο αμετακλήτως τον είχε απαλλάξει.

Προέβαλε ως αναιρεσείων ότι αυτή η απόφαση είναι αντίθετη με το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ εφ' όσον αμφισβητήθηκε το τεκμήριο της αθωότητας και έγινε δεκτή η τέλεση αδικοπραξίας, παρά την αμετάκλητη παραδοχή του ποινικού Δικαστηρίου, η οποία ενίσχυσε το τεκμήριο της αθωότητας. Το Δικαστήριο του Αρείου Πάγου δέχτηκε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ και ανήρесе την απόφαση του πολιτικού Εφετείου Κρήτης.

Είναι σημαντικό να πούμε, ότι ως προς το βάρος απόδειξης αδιαπραγμάτευτα και στον ενωσιακό χώρο τίθεται, άλλωστε αυτή είναι η νομολογία του Στρασβούργου που προεχόντως αυτή μεταφέρεται, ότι το βάρος της απόδειξης δεν μετατίθεται στον κατηγορούμενο. Ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος (*in dubio pro reo*) και ρητά ορίζεται ότι κάθε αμφιβολία για την ενοχή διερμηνεύεται υπέρ του υπόπτου ή του κατηγορουμένου.

Όπως είναι γνωστό, υποκείμενο προστασίας του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, τόσο του τεκμηρίου της αθωότητας, αλλά και όλων των δικαιωμάτων που απορρέουν από το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, είναι και ο ύποπτος, ως αυτοτελές υποκείμενο της ποινικής διαδικασίας, έχει τα αυτά δικαιώματα, ταυτόσημα με τα δικαιώματα του κατηγορουμένου. Άρα, το τεκμήριο της αθωότητας αναφέρεται και στον ύποπτο και καμία μεταφορά βάρους της απόδειξης δεν νοείται.

Και το λέω αυτό εμφαντικά διότι, στο πλαίσιο των δύο νομοθετικών σωμάτων που κατέληξαν στην Οδηγία, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο, παρά το ότι η Επιτροπή και το Συμβούλιο επέμεναν σε μια μερική μεταφορά, επί πραγματικών και νομικών τεκμηρίων, χωρίς βέβαια να θεωρεί ότι είναι αμάχητα, μαχητά μεν τεκμήρια αλλά με μεταφορά βάρους της απόδειξης που δε θα κατατείνει σε βάρος της υπεράσπισης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, οι εκπρόσωποί του, ενέμειναν απόλυτα στο ότι αυτό είναι αδιαπραγμάτευτο, δε μπορεί να γίνει δεκτή οποιαδήποτε μεταφορά βάρους της απόδειξης και αυτή η άποψη διατυπώθηκε στο λειτουργικό μέρος της Οδηγίας.

Ένα τέταρτο: Το δικαίωμα της σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης του υπόπτου ή κατηγορουμένου, το οποίο ήδη προκύπτει από την ερμηνεία του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, το ανήγαγε σε αυτόνομο προστατευόμενο δικαίωμα, ενώ, στο πλαίσιο του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ και της ερμηνείας του ΕΔΔΑ, αυτό αποτελεί έκφανση του ευρύτερου δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, ως απόρροια αυτού.

Ρητά προβλέπεται ότι ο ύποπτος και κατηγορούμενος δεν υποχρεούται σε παροχή πληροφοριών και δε μπορεί ν' αξι-

οποηθεί σε βάρος τους η σιωπή ή μη παροχή στοιχείων (μη αυτοενοχοποίηση), ούτε αυτή η συμπεριφορά τους να αξιοποιηθεί για την απόδειξη της ενοχής τους.

Αυτό το οποίο η Οδηγία ουσιαστικά όμως συρρίκνωσε ως προς το επίπεδο της εμβέλειάς της, είναι ότι ρητά αναφέρεται ότι ισχύει μόνο για φυσικά πρόσωπα, ύποπτα ή κατηγορούμενα σε ποινικές διαδικασίες, με ρητή εξαίρεση των νομικών προσώπων παρά το γεγονός ότι και εδώ το Κοινοβούλιο επέμενε ότι, επειδή υπάρχουν νομικά συστήματα, όπου η ποινική ευθύνη των νομικών προσώπων αναγνωρίζεται και θεωρούνται υποκείμενα τέλεσης ποινικών αδικημάτων, θα έπρεπε λογικά και σε αυτά να επεκτείνεται. Παρά ταύτα, η Οδηγία ρητά εξαίρεσε τα νομικά πρόσωπα από την εμβέλεια της και την αντίστοιχη προστασία σε ενωσιακό επίπεδο.

Όμως, και σοβαρότερο, με την Οδηγία υπήρξε μια οπισθοχώρηση, μια απεμπόληση της προστασίας που δίνεται από το Στρασβούργο: Ορίζεται ειδικά ότι η προστασία του τεκμηρίου της αθωότητας, αλλά και του δικαιώματος της σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης, αναφέρεται αποκλειστικά για πρόσωπα, ύποπτους και κατηγορούμενους, σε ποινική διαδικασία, με ρητή εξαίρεση ότι δεν εντάσσονται στην εμβέλεια της Οδηγίας διοικητικές διαδικασίες, ακόμη και κυρωτικές, σε ειδικά αντικείμενα που είναι φορολογικά, θέματα ελεύθερου ανταγωνισμού, εμπορικά και χρηματοπιστωτικά ζητήματα. Σ' αυτά λοιπόν τα ζητήματα, στις διοικητικές διαδικασίες αλλά και στις διαδικασίες και έρευνες που γίνονται για τη διαπίστωση τους, με ρητό αποκλεισμό δεν ισχύει η προστασία του τεκμηρίου και των δικαιωμάτων σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης, στον ενωσιακό χώρο. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε υποθέσεις προεκκόντως ανταγωνισμού είναι πολύ σημαντικό το ότι δίνονται έγγραφα, καλούνται σε μαρτυρία οι υποκείμενοι σε τέτοιες διαδικασίες και η Ένωση θέλησε να κρατήσει τα αντικείμενα αυτά εκτός της προστασίας της Οδηγίας, λόγω της σοβαρότητας αυτών των θεμάτων για τα συμφέροντα της ΕΕ.

Ερωτάται εάν και κατά πόσον τελικά θεσμοθετηθεί και προσαρμοστούμε προς κάποια τέτοια ρύθμιση, τι θα συμβεί σε διαδικασίες κυρωτικές όπου με τα κριτήρια του Στρασβούργου συνιστούν κύρωση ποινικής φύσεως και κατά συνέπεια συνεφέλκουν την προστασία και του τεκμηρίου της αθωότητας αλλά και την προστασία όλων των δικαιωμάτων του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ.

Αυτό είναι το κρίσιμο ζήτημα. Εδώ λοιπόν ακριβώς θα πρέπει να υπομνήσω ότι, κατά το άρθρο 52 παρ. 3 του Χάρτη, είναι δεδομένο ότι, κατά ρητή αναφορά του Χάρτη, επί δικαιωμάτων που προστατεύει και ο Χάρτης και η ΕΣΔΑ (κοινά δικαιώματα που προστατεύονται και με τα δύο διεθνή αυτά κείμενα), επί αυτών των κοινών δικαιωμάτων, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι αυτή την οποία τους επιφυλάσσει η ΕΣΔΑ.

Έχουμε δηλαδή μια ρητή κανονιστική υπεροχή της ΕΣΔΑ έναντι του Χάρτη, όχι με την έννοια της ιεραρχίας των κανόνων, αλλά με την έννοια μιας δεσμευτικής, ερμηνευτικής προσέγγισης του Χάρτη με την ΕΣΔΑ. Με αυτό ως δεδομένο (άρθρο 52 παρ. 3 του Χάρτη), θα πρέπει και το δικαιοδοτικό όργανο, το οποίο θα κληθεί ενδεχομένως να εφαρμόσει μια τέτοια διάταξη για να κρίνει την ασυμβατότητα ή συμβατότητα με την ΕΣΔΑ, να σταθεί σε αυτό το σημείο και να λάβει σοβαρά υπόψη του αυτή τη ρύθμιση.

Ας δούμε λοιπόν αυτό το θέμα συντομότερα. Πώς η νομολογία του Στρασβούργου θεωρεί ότι έχουμε κύρωση ποινικής φύσεως και όχι διοικητική; Και κυρίως το θέμα τίθεται, ήδη

έκανε μια νύξη ο κ. Αλιβιζάτος, επί των γνωστών δυαδικών κυρώσεων. Είναι γνωστό ότι υπάρχουν πολλές διαδικασίες παράλληλες στις οποίες έχουμε επιβολή διοικητικών, φορολογικών προστίμων-κυρώσεων και ποινικών κυρώσεων (π.χ. λαθρεμπορία κ.λπ.).

Σε αυτές τις περιπτώσεις, το ΕΔΔΑ, αναφορικά με το ζήτημα εάν και κατά πόσον πρόκειται για διοικητική κύρωση κατ' όνομα αλλά ουσιαστικά ποινική, με τα γνωστά κριτήρια, αυτόνομα ευρωπαϊκά κριτήρια τα οποία έχει προσδιορίσει το Στρασβούργο, τα γνωστά ως κριτήρια της απόφασης Engles κατά Ολλανδίας του 1976 (και έκτοτε αυτή η νομολογία μέχρι σήμερα κρατεί), θεώρησε το ΕΔΔΑ ότι δεν αρκεί η όποια κατάταξη στο εσωτερικό δίκαιο αν αυτό θεωρείται διοικητική παράβαση. Αυτό που έχει σημασία είναι πρώτον, η κατάταξη στο εθνικό δίκαιο, δεύτερον η φύση της παράβασης και ένα τρίτο (και ακόμη σοβαρότερο) είναι το ύψος της επαπειλούμενης in abstracto κύρωσης και όχι της in concreto επιβληθείσας.

Η επαπειληθείσα κύρωση αν είναι σοβαρή και η φύση της παράβασης θεωρηθεί ως ποινικής φύσεως (διαζευκτικά, όχι σωρευτικά και τα τρία κριτήρια κατά τη νομολογία του Στρασβούργου), αρκεί για την κατάφαση της ύπαρξης διοικητικής παράβασης ποινικής φύσεως, οπότε συνεφέλκονται τα δικαιώματα που συνοδεύουν αυτό τον χαρακτηρισμό, όπως είναι το τεκμήριο της αθωότητας αλλά και το δικαίωμα της σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης.

Ένα θέμα το οποίο μοιραία έρχεται κατ' ανάγκη να δούμε και να συζητήσουμε, είναι υποθέσεις ελληνικού ενδιαφέροντος. Είναι γνωστό ότι στο πλαίσιο των τελωνειακών παραβάσεων, η ίδια πράξη που θεωρείται ποινικό αδίκημα, εν τ' αυτώ προβλέπεται και ως διοικητική παράβαση, με επαπειλούμενη διοικητική κύρωση τον καταλογισμό πολλαπλών τελών.

Ετέθη λοιπόν το θέμα και απασχόλησε το ΕΔΔΑ αρκετές φορές, με υποθέσεις ελληνικού ενδιαφέροντος, όπου υπήρξε μια εμμονή του ΣτΕ σε ερμηνείες ανατίστοιχες με την in concreto ad hoc νομολογία του ΕΔΔΑ, αν μετά από ποινικές αμετάκλητες αθωωτικές αποφάσεις, ήταν νόμιμη η επιβολή και διοικητικής κύρωσης (επιβολής πολλαπλών τελών) για την ίδια παράβαση και αν μια δεύτερη κύρωση συνιστά παράβαση της αρχής ne bis in idem (άρθρο 4 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ).

Τελευταία του είδους ήταν η γνωστή απόφαση «Καπετάνιος κατά Ελλάδας» με άλλες δύο συνεκδικαζόμενες υποθέσεις αλλά ήδη και άλλες δύο τώρα το καλοκαίρι του 2016 (Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδος), όπου το Στρασβούργο ενέμεινε στη νομολογία του, ότι το Ελληνικό Δικαστήριο (το ΣτΕ) διττώς παραβίασε την ΕΣΔΑ με την επιβολή της διοικητικής κύρωσης παρά την προηγηθείσα αμετάκλητη απαλλακτική ποινική απόφαση για την ίδια παράβαση:

Αφ' ενός μεν παρεβίασε το τεκμήριο της αθωότητας (άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ), υπό την έννοια ότι απέστη από το διατακτικό της ποινικής απόφασης και αφετέρου, ενώ επρόκειτο για μια ποινική κύρωση (κατ' όνομα διοικητική αλλά ουσία, ποινικής φύσεως), επέβαλε δεύτερη κύρωση, άρα εν τ' αυτώ παρέβη και το άρθρο 4 του 7ου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, που ως γνωστό προστατεύει το ne bis in idem στο πλαίσιο της εθνικής έννομης τάξης (ενώ το άρθρο 50 του Χάρτη προβλέπει το υπερεθνικό δεδικασμένο) κι έτσι δέχτηκε ότι υπήρξε εδώ διττή παραβίαση.

Είναι χαρακτηριστική η εμμονή του ΣτΕ, ότι αφ' ενός μεν στερείται της δικαιοδοσίας του και εμποδίζεται προς τούτο, παρά το γεγονός ότι κατά το άρθρο 96 του Συντ. έχει δικαιοδοσία να δικάσει ανεξάρτητα από το Ποινικό Δικαστήριο, οπότε κατ' αυτόν τον τρόπο, απεμπολείται εκ των πραγμάτων αυτή η δικαιοδοσία του, αφ' ετέρου θεωρεί ότι με τα δικά μας εθνικά κριτήρια, η επιβολή της καταλογιστικής πράξης δεν είναι ποινικής φύσεως, αλλά διοικητικής (αγνοώντας βέβαια τις ad hoc εκδοθείσες καταδικαστικές αποφάσεις του ΕΔΔΑ).

Όμως το Στρασβούργο, αυτόνομα στο χώρο του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχει προσδιορίσει αυτά τα κριτήρια. Και δε μπορεί λοιπόν να είναι κατανοητή αυτή η εμμονή. Είναι χαρακτηριστικό, και πρέπει να το πούμε, ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, πρέπει να το δούμε και στον δικαιοδοτικό χώρο, απαιτεί απαγκίστρωση από εθνικές εμμονές και αναγνώριση του πρωτείου των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ένωση. Είναι μία πραγματικότητα που δεν μπορούμε να την αρνούμαστε, κινούμενοι στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο, με αντιλήψεις που αγνοούν τα ως άνω δεδομένα.

Αυτό το οποίο θα ήθελα να θυμίσω, παράλληλα, είναι να δούμε ποια είναι η νομολογία των δύο Δικαστηρίων επί του ζητήματος των δυαδικών κυρώσεων. Και τα δύο Δικαστήρια, με τελευταίες αποφάσεις, του Δικαστηρίου της Ένωσης (υπόθεση Hans Akerberg Fransson) και του ΕΔΔΑ (Grand Stevens κατά Ιταλίας), και στις δύο υποθέσεις, υπήρξε συγκλίνουσα ερμηνευτική προσέγγιση των δικαιοδοτικών αυτών σχηματισμών της ΕΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στη μεν πρώτη περίπτωση υπήρξε ερώτημα προδικαστικό που έθεσε το Σουηδικό Δικαστήριο, εάν και κατά πόσο στον καταδικασθέντα σε διοικητικό επίπεδο σε μια ποινή για φοροδιαφυγή, αν θα μπορούσε μετά ταύτα να επανέλθει η Εισαγγελία να τον διώξει ποινικά με βάση αυτά τα πραγματικά περιστατικά και για ποινική παράβαση.

Και έθεσε ερώτημα το αιτούν Δικαστήριο, το Σουηδικό Δικαστήριο, στο Δικαστήριο της Ένωσης εάν και κατά πόσον είναι συμβατό με την ερμηνεία και του άρθρου 4 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (ne bis in idem) αλλά και του άρθρου 50 του Χάρτη.

Και είναι μεν γεγονός ότι όπου έχουμε δικαιώματα που τέμνονται και τίθενται υπό τη δικαιοδοσία και των δύο Δικαστηρίων, του ΕΔΔΑ στην ερμηνεία του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ και του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ (ne bis in idem) και του Δικαστηρίου της Ένωσης (στην ερμηνεία των άρθρων 47, 48 και 50 του Χάρτη που συνάπτονται με τα ίδια αυτά δικαιώματα), έχουν υπάρξει ορισμένες διαφοροποιήσεις στην ερμηνεία των αντίστοιχων δικαιωμάτων.

Εδώ λοιπόν ακριβώς, σε αυτή την περίπτωση, το Δικαστήριο της Ένωσης δέχθηκε ότι «ασφαλώς επιτρέπεται στα Δικαστήρια να έχουν σύστημα δυαδικών κυρώσεων, με τη μόνη προϋπόθεση, για να μην προσβάλλουν την αρχή του ne bis in idem αλλά και του άρθρου 50 του Χάρτη, όταν υπάρχει παράβαση διοικητική και ποινική, η πρώτη κύρωση να μην έχει ποινικό χαρακτήρα διότι αν έχει ποινικό χαρακτήρα, δε νοείται η δεύτερη κύρωση γιατί αυτή προσβάλλει και έρχεται σε αντίθεση με το ne bis in idem, που απαγορεύει την επιβολή δεύτερης κύρωσης για την ίδια παράβαση».

Δεύτερον, υιοθετεί το Δικαστήριο της Ένωσης τα κριτήρια Engels και ρητά αναφέρεται σε αυτά. Απλώς, ενώ στη μείζονα πρόταση το Δικαστήριο έθεσε αυτά τα ζητήματα, στην ελάχισσα παρέπεμψε το θέμα, απαντώντας στο ερώτημα του Σουηδικού Δικαστηρίου, στο Εθνικό Δικαστήριο να ελέγ-

ξει τη συμβατότητα ή μη, αν δηλαδή αυτή η παράβαση είναι ποινικής ή όχι φύσεως.

Στο μείζον όμως που ήταν εάν και κατά πόσον τα κριτήρια στη δυαδική κύρωση είναι αυτά τα οποία και το Στρασβούργο προσδιορίζει, υπήρξε μια ταυτότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι και στην υπόθεση «Καπετάνιος κατά Ελλάδος», το ΕΔΔΑ κάνει μνεία της ως άνω απόφασης του ΔΕΕ, με ανάλυση της νομολογίας αυτής, και διαπιστώνει ότι έχουν εγγύτητα και προσέγγιση στις απόψεις που έχει δεχθεί το ΕΔΔΑ.

Αυτό το οποίο θέλω να πω καταληκτικά και να περάσω σ' ένα δεύτερο μέρος και να τελειώσω είναι το εξής: Χάριν ασφαλείας δικαίου και ενόψει αυτής της Οδηγίας, για να μην οδηγηθούμε ενδεχομένως στο να έχουμε διοικητικές, κυρωτικές διαδικασίες που θα εξαιρούνται, ενώ κατά τη νομολογία του Στρασβούργου, αυτό δεν είναι επιτρεπτό και θα το ξαναβρούμε μπροστά μας, έχουμε αρκετές καταδίκες ήδη, θα πρέπει επιτέλους να υπάρξει νομοθετική λύση. Χαρακτηριστικά το ΕΔΔΑ υποδεικνύει τη νομοθετική λύση, αναφέροντας ότι θα μπορούσε το ίδιο Δικαστήριο να επιβάλει τη στερητική της ελευθερίας ποινή και τη χρηματική, για να μην υπάρχει εναντίωση με την αρχή ne bis in idem.

Αυτό στο οποίο όμως θα ήθελα να καταλήξω, ως προς αυτό το σημείο, είναι ότι θα πρέπει ο νομοθέτης που είναι αποδέκτης αυτών των νομολογιακών υποδείξεων και εξελίξεων, να επανεξετάσει το κυρωτικό πλαίσιο, ώστε εκείνες οι παραβάσεις που έχουν πράγματι γνήσιο ποινικό χαρακτήρα, γιατί υπάρχουν πολλά ζητήματα και μεγάλη περιπλοκότητα (στο δίκαιο του ανταγωνισμού, στον τελωνειακό κώδικα, σε χρηματιστηριακά ζητήματα, στα προσωπικά δεδομένα κ.λπ.), θα πρέπει όσες είναι πράγματι γνήσιες ποινικές διαδικασίες να τις εντάξει στην ύλη του Ποινικού Δικαίου με αποκλειστική αρμοδιότητα Ποινικών Δικαστηρίων, έτσι ώστε να κρίνονται από Ποινικά Δικαστήρια οι όντως γνήσιες και ποινικής φύσεως κυρώσεις, με τις ισχυρές διαδικαστικές εγγυήσεις και τους αποδεικτικούς κανόνες της ποινικής διαδικασίας.

Και βέβαια ο νομοθέτης δεν θα πρέπει να χαρακτηρίσει γνήσιες ποινικές παραβάσεις ως διοικητικές, διότι ενδημεί πάλι ο κίνδυνος το ΕΔΔΑ εμμένοντας στην πάγια νομολογία που είναι ρητά εκφρασμένη και επιμένει, να καταδικάσει τη χώρα πάλι για παραβίαση του ne bis in idem.

Είναι μια ευκαιρία να στοιχηθεί ο νομοθέτης και να λυθεί αυτό το θέμα των δυαδικών κυρώσεων μ' έναν τρόπο συμβατό και με το ne bis in idem του άρθρου 4 του 7ου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, αλλά και με το άρθρο 50 του Χάρτη.

Κυρίες και κύριοι, τα τελευταία χρόνια που βαθαίνει η κρίση, ήδη ειπώθηκε, έχουμε μεγαλόστομες δηλώσεις για πάταξη φοροδιαφυγής, δρακόντειες διατάξεις, που συνεχώς αλλάζουν, υπερεξουσίες διωκτικών και ελεγκτικών μηχανισμών, διαπόμπευση και στιγματισμό πολιτών ως φοροφυγάδων, οι οποίοι μετά απ' όλα αυτά καλούνται να δώσουν εξηγήσεις, αφού λάβουν γνώση διά των εφημερίδων, εάν και κατά πόσον δικαιολογούν τα όσα τούς αποδίδονται.

Αυτό όμως που είναι το σοβαρότερο και το ανησυχητικό είναι ότι από τον πολιτικό χώρο, τα μέσα, διάφορες φωνές, άλλοτε κραυγές, προτρέπουν και αποδέκτες αυτού του μηνύματος είναι οι εισαγγελικοί και οι δικαστικοί λειτουργοί, να υιοθετηθούν ερμηνευτικές προσεγγίσεις και να νομιμοποιηθούν από τους λειτουργούς νομολογιακές κατασκευές και πρακτικές, προκειμένου να υπάρξει, είτε χαλάρωση των διαδικα-

στικών εγγυήσεων στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, όταν πρόκειται για φορολογικά ειδικά αδικήματα και για συνοδευτικά αδικήματα νομιμοποίησης εσόδων, προερχομένων από μια τέτοια ως εγκληματική δραστηριότητα νοουμένη, δηλαδή φορολογικές παραβάσεις, καλλιεργώντας ένα κλίμα «λαϊκού τιμωρητισμού». Αυτό είναι το καλλιεργούμενο κλίμα. Μόνο στα περιβόητα 65 CD, όπως ακούμε, εμπεριέχονται 1.300.000 ΑΦΜ. Αυτοί είναι Έλληνες πολίτες, οι οποίοι ενδεχομένως θα είναι υποκείμενοι αυτών των διαδικασιών, φορολογικών και ποινικών.

Και έρχονται παιδιά που κληρονόμησαν ένα μηδενικό σημειρινό λογαριασμό επειδή ο πατέρας τους κάποτε είχε 100.000 ευρώ, να κληθούν σήμερα, μετά από 15 χρόνια, να δικαιολογήσουν κινήσεις λογαριασμών που αγνοούν. Που μπορεί να είναι από έναν κλεισμένο λογαριασμό που δεν τον ξέρουν, δεν τον έχουν, και άνετα θα δικαιολογηίτο, καλούμενοι να αποδείξουν ζητήματα που αγνοούν, απειλούμενοι με σοβαρές φορολογικές κυρώσεις, αλλά και ποινικές.

Αυτά τα ζητήματα ερευνώνται ως προσάυξηση περιουσίας, η οποία αντιμετωπίζεται φορολογικά, καλώς ή κακώς, με τον τρόπο που αντιμετωπίζεται, αλλά να το δούμε στην ποινική διάσταση σε σχέση με τεκμήριο αθωότητας και τα δικαιώματα του κατηγορουμένου. Θεωρείται λοιπόν προσάυξηση περιουσίας κάθε επαύξηση που μπορεί να υπάρχει και η οποία, κατά πλάσμα δικαίου, λογίζεται ως εισόδημα εξ ελευθερίων επαγγελματιών.

Καλείται ο ενδιαφερόμενος, με αντιστροφή του βάρους απόδειξης στον φορολογικό χώρο, όπως αυτό επετράπη με το Ν 3888/2010, δυστυχώς όχι ex nunc αλλά ex tunc, όπως έχει νομολογιακά γίνει δεκτό να δικαιολογήσει κάθε κατάθεση μετρητών, έμβαση και κάθε πιστωτική κίνηση στον λογαριασμό του. Το τι θα γίνει τελικά δεν ξέρω, δεν ξέρω αν υπάρχει Έλληνας νομικός που να γνωρίζει ποια είναι για παράδειγμα η φορολογική παραγραφή εν Ελλάδι. Δεν ξέρω αν υπάρχει άνθρωπος που μπορεί με ασφάλεια να βεβαιώσει το νομικό ακροατήριο, ποια είναι η φορολογική παραγραφή.

Αλίμονό μας, προς δόξα της ασφάλειας του Δικαίου και των δικαιωμάτων των πολιτών. Έχουμε λοιπόν το θέμα αυτό και καλείται ο ελεγχόμενος να αποδείξει τη φορολογική νομιμότητα κάθε επαύξησης της περιουσίας του (καταθέσεις, έμβασμα κ.λπ.) και αν δεν ανταποδείξει, έχει τις καταλογιστικές συνέπειες της φορολογικής παράβασης. Και όχι μόνον, αλλά παραπέμπεται, περαιτέρω, σε προκαταρκτική εξέταση, έχουμε ήδη διώξεις, έχουμε ανακριτικές δικογραφίες, έχουμε παραπομπές για φοροδιαφυγή στο εισόδημα και βέβαια ξέπλυμα χρήματος, νομιμοποίηση υπό την έννοια ότι το αντικείμενο αυτό της φοροδιαφυγής, τοποθετήθηκε στον τραπεζικό τομέα και κατά τούτο «λευκάνθηκε» κατά την κρατούσα άποψη με το Ν 3691/2008, ό,τι μορφή νομιμοποίησης είναι και αυτό.

Εδώ λοιπόν αυτό το οποίο είναι χαρακτηριστικό να πούμε είναι το εξής και νιώθω την ανάγκη να το πω: Μία θλιβερή διαπίστωση και μια παρήγορη εν τ' αυτώ. Την Κυριακή ενδεχομένως θ' αναγνώσατε από επίσημα στοιχεία ότι από αυτές τις πράξεις προσάυξης της περιουσίας που καταλογίστηκαν και υπήρξαν προσφυγές στα φορολογικά Δικαστήρια, το 70% των προσφευγόντων δικαιώθηκαν. Από 604 αποφάσεις καταλογιστικές, 440 κρίθηκαν υπέρ των προσφευγόντων. Για ολική και μερική εξάλειψη.

Μάλιστα υπήρξε και ανακοίνωση της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Εσόδων που έλεγε ότι αυτό οφειλόταν στο ότι εί-

χαμε λανθασμένους υπολογισμούς, καθώς επίσης ότι είχαμε βεβαιώσεις, άκουσον άκουσον, υψηλότερων ποσών γιατί οι ελεγκτικές εκείνες Υπηρεσίες θα όφειλαν να πιάσουν τα όποια επίπεδα τους είχαν θέσει, να πιάσουν τους στόχους και με αυτό τον τρόπο είχαμε αυτές τις επιβολές.

Και παρήγορο εν τ' αυτώ, διότι και πρέπει να το πούμε, προς τιμήν των Διοικητικών Δικαστών που δίκασαν, οι οποίοι σεβόμενοι εαυτούς αλλά και τη νομιμότητα, έπραξαν κι επιτέλεσαν το καθήκον τους και το έργο τους.

Όμως αυτή η προσάυξηση περιουσίας μπορεί άνευ άλλου να θεωρηθεί ως φοροδιαφυγή στο εισόδημα, λόγω του ότι θεωρήθηκε κατά πλάσμα ότι αποτελεί εισόδημα εξ ελευθερίων επαγγελματιών; Με την πλασματική κατάσταση ότι εφ' όσον λογίζεται η όποια κατάθεση, το όποιο έμβαση, από άγνωστη πηγή, από οποιαδήποτε πηγή, ακόμη και από παράνομη πράξη θεωρητικά, αν δεν ανταποδείξει ο ελεγχόμενος, με την αναστροφή του βάρους της απόδειξης μπορεί να του καταλογισθεί ως ποινική φοροδιαφυγή;

Αυτό το πλάσμα, αυτή η πλασματική κατάσταση μπορεί να αγάγει σε ευθύνη ποινική για φοροδιαφυγή στο εισόδημα; Όχι βέβαια. Εδώ υπάρχει ακριβώς αυτή η εγγύηση, το τεκμήριο της αθωότητας, το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης που δε μπορεί κανείς να τα στραγγαλίσει για την όποια σκοπιμότητα.

Εδώ λοιπόν, το πρώτο που συμβαίνει και είναι αυτονόητο, ότι αντικείμενο απόδειξης στην ποινική δίκη είναι η ενοχή ή μη, δεν τίθεται θέμα βάρους απόδειξης στο δικό μας ποινικό σύστημα, σε σχέση με άλλα δικαϊκά συστήματα, όπου το βάρος απόδειξης φέρει ο Εισαγγελέας ή η κατηγορούσα Αρχή.

Εδώ έχουμε την αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας και συνεπώς το Δικαστήριο οφείλει να ερευνήσει και τα ενοχικά και τα απαλλακτικά στοιχεία και να αχθεί σε κρίση και να καταλύσει το τεκμήριο της αθωότητας, με τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής, εάν σχηματίσει προς τούτο δικανική πεποίθηση, με νόμιμες αποδείξεις.

Δεν μπορεί να πει κανείς ότι έχουμε ενδείξεις, κατά μείζονα λόγο, αλίμονο, απόδειξη τέλεσης φοροδιαφυγής στο εισόδημα. Και είναι χαρακτηριστική μια απόφαση πολύ βοηθητική αυτών των σκέψεων του ΣτΕ (2ου Τμήματος, 7μελούς συνθέσεως), το οποίο σε υπόθεση τέτοια, όπου είχαμε δηλαδή προσάυξηση περιουσίας σ' επιτηδευματία και εν τ' αυτώ επιβολή προστίμων, για μη έκδοση φορολογικών στοιχείων παροχής υπηρεσιών, δέχθηκε το Δικαστήριο ότι η μεν αναστροφή του βάρους της απόδειξης ισχύει για την προσάυξηση περιουσίας και όχι για τη μη έκδοση δελτίων παροχής υπηρεσιών.

Το εάν τώρα έχουμε παροχή υπηρεσιών εξ ελευθερίου εισοδήματος, είναι κάτι που οφείλει η Διοίκηση να το αποδείξει με κάθε νόμιμο τρόπο, ακόμη και με έμμεσες αποδείξεις, και δε μπορεί να μετακυλίεται το βάρος απόδειξης στον φορολογούμενο. Επειδή δηλαδή πλασματικά υπάρχει προσάυξηση περιουσίας που λογίζεται ως εισόδημα εξ ελευθερίου επαγγέλματος για τις ανάγκες επιβολής ενός φόρου, δε μπορεί από αυτό το σημείο να φτάσουμε να μεταθέσουμε το βάρος απόδειξης στον φορολογούμενο για μη έκδοση δελτίων παροχής υπηρεσιών. Αυτό αντιλαμβάνεστε πόσο κατά μείζονα λόγο ισχύει στον ποινικό χώρο.

Κι ένα δεύτερο: Μιλάμε για φοροδιαφυγή στο εισόδημα. Η φοροδιαφυγή στο εισόδημα, το παλιό άρθρο 17 όπως ισχύει σήμερα, είναι κάτι πολύ συγκεκριμένο. Απόκρυψη εισοδή-

ματος η οποία πράττεται μ' ένα πολύ συγκεκριμένο modus operandi, με τη μη υποβολή δήλωσης, ή υποβολή δήλωσης εισοδήματος ανακριβούς. Αυτός είναι ο τρόπος.

Και έχουμε τον φορολογικό νομοθέτη ο οποίος αρχίθεν έχει προσδιορίσει, άρθρο 62 παρ. 6 και λέει ότι: «*Το περιεχόμενο της δήλωσης καθορίζεται ρητά όπως και τα δικαιολογητικά ή άλλα στοιχεία τα οποία συνυποβάλλονται με τη δήλωση που ο φορολογούμενος υποχρεούται να συμπληρώσει ανάλογα με την περίπτωση του*».

Ερωτάται: Κατά τα έτη 2000-2010 υπήρχε καμία φορολογική δήλωση που υποχρέωνε τον υπόχρεο να δηλώσει τις καταθέσεις στην Τράπεζα, την κατεχόμενη περιουσία, το στιδίποτε; Ή τα δικαιολογητικά που καλείται a posteriori να βρει να τα δικαιολογήσει; Ποια υποχρέωση είχε προς τούτο; Άρα καλείται ο ποινικός δικαστής να εφαρμόσει αυτή τη διάταξη αναλογικά και διασταλτικά, ενώ θα πρέπει μόνο stricto sensu να την εφαρμόσει; Αδιανόητο!

Κι ένα τρίτο και τελευταίο: συνυπάρχει η φοροδιαφυγή και με νομιμοποίηση εσόδων με την έννοια που είπαμε. Όμως, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι σοβαρώς υποστηρίζεται θεωρητικά ότι υλικό αντικείμενο νομιμοποίησης δεν είναι η οποιαδήποτε φοροδιαφυγή, αλλά μόνο συγκεκριμένη μορφή, όπως για παράδειγμα παραπλάνηση και είσπραξη επιστροφής ΦΠΑ, είναι περιουσία που αποκτήθηκε άμεσα και αιτιακά και νομιμοποιείται με την κατάθεση, αυτή μπορεί να είναι υλικό αντικείμενο νομιμοποίησης ή αμοιβή κάποιου που εκδίδει πλαστά και εικονικά τιμολόγια. Όχι όμως μια αμοιβή που κατατίθεται σε τραπεζικό λογαριασμό, για την οποία μετά από ένα χρόνο δεν καταβάλει ο υπόχρεος τον αναλογούντα φόρο, a posteriori να θεωρήσουμε ότι είναι επιλήψιμη αρχίθεν η κατάθεση του ποσού αυτού. Όχι βέβαια.

Αυτό που έχει σημασία είναι ότι για να μιλήσει κανείς για νομιμοποίηση, πρέπει να έχει τεκμηριωμένο και θεμελιωμένο το βασικό αδίκημα, δηλαδή τη φοροδιαφυγή. Και θέλω να πω εδώ ότι είναι προς τιμήν των Δικαστών, ότι, παρά το ότι υπήρξαν ανακρίσεις, πρωτόδικες και καταδικαστικές, έχουμε ήδη ενθαρρυντικά, αποφάσεις αθωωτικές που μεταφέροντας τη νομολογία του Αρείου Πάγου, δέχονται ότι το βασικό αδίκημα δεν αρκεί να εικάζεται ή πιθανολογείται, αλλά απαιτείται να προσδιορίζεται επαρκώς, να εξατομικεύεται κατά τρόπο, χρόνο η τέλεσή του και δεν αρκεί, το τρίτο σημείο έχει σημασία, η αδυναμία του κατηγορουμένου να δικαιολογήσει την προέλευση των χρημάτων που βρίσκονται στον λογαριασμό του, για την κατάγνωση της ενοχής του για την πράξη της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες.

Δε μπορεί δηλαδή ακριβώς να γίνεται αυτό που λέει τώρα και η Οδηγία, να μεταφέρεται το βάρος απόδειξης στον κατηγορούμενο, ο οποίος έχει δικαίωμα σιωπής και μη αυτενοχοποίησης και του οποίου η αθωότητα τεκμαίρεται μέχρι τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του.

Κυρίες και κύριοι, στη δύσκολη συγκυρία που βιώνει η χώρα, εξίσου σοβαρό ζήτημα με την επιβίωσή της είναι και η προστασία του κράτους δικαίου και του νομικού πολιτισμού μας που απειλούνται και βάλλονται πανταχόθεν.

Είναι αναγκαίο όσο ποτέ άλλοτε, όλοι μας, κυρίως οι εισαγγελικοί και δικαστικοί λειτουργοί, να προστατεύσουν τον Έλληνα πολίτη από κάθε προσπάθεια κατάλυσης και καταπάτησης των δικαιωμάτων του.

Νομοθετικές παραβάσεις του τεκμηρίου αθωότητας

Παναγιώτη Βασιλακόπουλου, Δικηγόρου, ΔΝ

Δεν νομίζω ότι υπάρχει άνθρωπος μέσα σ' αυτή την αίθουσα, που να αμφιβάλλει, ως προς το ότι βρισκόμαστε προ μιας λαίλαπας, μιας διαρκούς, πλήρους και βαναύσου παραβίασας, του τεκμηρίου αθωότητας πολλαχόθεν εκδηλουμένης.

Και όσο και αν υποκριτικά ισχυριζόμαστε, ότι έχουμε *κράτος δικαίου* και δηλώνουμε, ότι είμαστε υπερήφανοι γι' αυτό, στην καθημερινή πράξη, με προεξάρχοντα βιαστή του τεκμηρίου αθωότητας τον ίδιο τον νομοθέτη και μετά ταύτα, τα ΜΜΕ, βρισκόμαστε εν απορία τι θα πρέπει να γίνει για να σταματήσει αυτό το κακό. Πρόκειται περί καταστάσεως ανομίας. Και το κακό είναι, ότι εκείνοι οι οποίοι βαναύσως προσβάλλουν το τεκμήριο αθωότητας υπερηφανεύονται γι' αυτό και διεκδικούν την προσβολή ως δικαίωμά τους. Τι να πει κανείς!

Αποδεικτικά μέσα από δικογραφίες, υποκλαπίσες μαγνητοταινίες, τηλεφωνικών συνομιλιών που νομίμως παρακολουθήθηκαν από την ΕΥΠ, τις βλέπουμε να παίζουν στην τηλεόραση ενώπιε διαφόρων εν εξελίξει δικών. Βεβαίως υπάρχει κι ένας νόμος περί προσωπικών δεδομένων που το αποκλείει ρητά και διά ροπάλου. Ουδείς ασχολείται! Ίσως οι Εισαγγελίες θα όφειλαν να επέμβουν. Γιατί δεν επεμβαίνουν;

Σε δικαστηριακό τουλάχιστον επίπεδο το τεκμήριο αθωότητας μάλλον προσβάλλεται λιγότερο. Πράγματι, δεν υπάρχει κανένα Δικαστήριο που να λέει «*ξεκινώ με αφετηρία την παραδοχή ότι είσαι ένοχος*». Όχι όμως ότι δεν υπάρχουν και παραβιάσεις! Υπάρχουν π.χ. οικονομικά μέτρα καταναγκασμού, τα οποία ενώ θα έπρεπε να περιορίζονται αυστηρά στους σκοπούς για τους οποίους είναι θεσπισμένα, υποκρύπτουν και επιβάλλονται με τιμωρητική διάθεση. Κάτι τέτοιο αποτελεί προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας. Και η προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας, οθενδήποτε προερχομένη, συνιστά άδικη συμπεριφορά.

Η λέξη «τεκμήριο» στην αρχαιοελληνική υποδήλωνε ένα *βέβαιο* σημείο, μια *βέβαιη απόδειξη*, κυρίως συλλογιστική, σε αντίθεση προς την απευθείας μαρτυρία. «*Όταν εκείνο που ελέχθη νομισθεί ότι δεν είναι δυνατό ν' ανασκευασθεί, τότε λέμε ότι παρήχθη τεκμήριο ως κάτι τελειωτικώς αποδεδειγμένο*», έγραφε ο Αριστοτέλης στη «Ρητορική» του. Το δε ρήμα «τεκμηριώνω» ή (σήμερα:) «τεκμηριώνω», εσήμαινε ότι *καταδεικνύω με βεβαιότητα μέσω τεκμηρίων*.

Έναντι αυτής της εννοίας του τεκμηρίου, η έννοια του *νομίμου τεκμηρίου* στη δικονομική θεωρία, ως *κρίσεως εκ γνωστών περι αγνώστων*, δηλαδή το ενέργημα της συναγωγής συμπερασμάτων από γνωστά πράγματα για άγνωστα, είναι προφανώς διαφορετική.

Αν με τη λέξη «τεκμήριο» υποδηλώνεται η βεβαία και αναντίρρητη απόδειξη, όπως ήθελε ο Αριστοτέλης, τότε το *μαχητό τεκμήριο* δε μπορεί να είναι *τεκμήριο* εξ ορισμού. *Τεκμήριο*, όμως, με την ίδια σημασία δεν μπορεί να είναι ούτε το *νόμιμο αμάχητο*, επειδή τούτο αποτελεί κατ' ουσίαν κανόνα δικαίου και όχι μέσον ή συλλογιστική αποδείξεως.

Είναι προφανές, ότι το *τεκμήριο αθωότητας*, όπως ορίζεται π.χ. στο άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, δεν μπορεί να ενταχθεί σε καμία από τις παραπάνω έννοιες του *τεκμηρίου*. Όσο και αν ακούγεται παράδοξο, φαίνεται, με λίγα λόγια, ότι το *τεκμήριο αθωότητας* δεν είναι *τεκμήριο*. Οπότε ερωτάται: τι είναι;

Το τεκμήριο αθωότητας αποτελεί μια υποχρεωτική, πλην ανατρέψιμη (μαχητή), αφετηριακή παραδοχή, μία αφετηριακή υπόθεση, επί της οποίας εδράζεται και από την οποία απορρέει ένας κανόνας δικαίου, που απαγορεύει την αντιμετώπιση ή και τη μεταχείριση ενός προσώπου, που διώκεται ποινικά –πολλώ μάλλον που δεν διώκεται– ως ενόχου, για μια πράξη για την οποία η ενοχή του δεν έχει αποδειχθεί μέσω μιας ολοκληρωμένης ποινικής διαδικασίας.

Το τεκμήριο αθωότητας δεν συνιστά ούτε κρίση εκ γνωστών περι αγνώστων, όπως τα νόμιμα μαχητά τεκμήρια, ούτε απόδειξη της αθωότητας του προσώπου. Συνιστά μια διαψεύσιμη υπόθεση που οφείλει να εκλαμβάνεται και να ισχύει ως αληθής, μέχρι να διαψευσθεί κατά ορισμένη διαδικασία. Ενώσω δεν έχει επέλθει η νόμιμη απόδειξη της ενοχής, επιβάλλει ορισμένους κανόνες συμπεριφοράς έναντι του υπό κρίσιν του προσώπου.

Εφ' όσον συνεπώς το τεκμήριο αθωότητας ως υποχρεωτική, γνωσιοθεωρητική θα λέγαμε αρχή, συνεπάγεται έναν κανόνα Δικαίου με περιεχόμενο την απαγόρευση της μεταχείρισης κάποιου ως ενόχου, προ της ολοκληρώσεως της κατ' αυτού ποινικής διαδικασίας, τίθενται τα ακόλουθα ενδεικτικώς ερωτήματα: Ποια είναι η πηγή ισχύος του εν λόγω κανόνα, ποιοι είναι οι αποδέκτες του και τι ακριβώς διαγορεύει και μέχρι τότε ισχύει και ποια μεταβολή επέρχεται μετά την κατά ορισμένη διαδικασία κήρυξη της ενοχής;

Παρά την καθολική αναγνώριση της ισχύος του, το ακριβές περιεχόμενο και τα όρια της απαγορευτικής εμβέλειας του τεκμηρίου αθωότητας εξακολουθούν να παραμένουν εν πολλοίς ασαφή. Κάποιες προσπάθειες στην επιστήμη ν' αναχθεί το τεκμήριο αθωότητας στο Ρωμαϊκό Ποινικό Δίκαιο ή στο Αγγλοσαξονικό, δεν ευοδώθηκαν και ιστορικά αναφέρεται ότι πρώτος ο Μπεκαρία, το έτος 1764 στο έργο του «Περί εγκλημάτων και ποινών», συνδέοντας τις βασικές ποινικοδι-

καιακές Αρχές με το Κοινωνικό Συμβόλαιο, συμπεριέλαβε το τεκμήριο αθωότητας μεταξύ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Νομοθετική αναγνώριση επακολούθησε από το άρθρο 9 της Γαλλικής Διακηρύξεως των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτου (1789) και ακολούθως φιλοξενείται σε πλείστα όσα διεθνή κείμενα, στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, στην ΕΣΔΑ, στο Σύμφωνο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΗΕ του έτους 1966 και στα άρθρα 47-48 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Επιπλέον ενόψει αμφισβητήσεως της ευθείας ισχύος της ΕΣΔΑ ως εσωτερικού Δικαίου στη Γερμανία και επειδή το Ομοσπονδιακό Σύνταγμα σε αντίθεση με τα Συντάγματα επιμέρους κρατιδίων δεν το περιλαμβάνει μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων νομολογιακώς, το τεκμήριο αθωότητας θεωρείται, ότι απορρέει από την Αρχή του Κράτους Δικαίου, ότι η ισχύς του αποτελεί εγγύηση της δίκαιης δίκης και ότι εξ αυτού απορρέει ο κανόνας *in dubio pro geo*.

Άκουσα τον Καθηγητή, κ. Αλιβιζάτο που είπε ότι δεν δεσμεύονται από το τεκμήριο αθωότητας οι δημοσιογράφοι. Δεν ξέρω αν το κατάλαβα καλά. Πράγματι, ως ατομικό δικαίωμα, το τεκμήριο αθωότητας γεννά αξιώσεις του προσώπου έναντι όλων των κρατικών οργάνων και Αρχών για παράλειψη της μεταχειρίσεώς του ως ενόχου ενόσω ισχύει.

Αλλά, με επίκληση της ισχύος της τριτενέργειας των ατομικών δικαιωμάτων θεωρείται ότι την ίδια αξίωση έχει το άτομο και έναντι ιδιωτών, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται φυσικά και οι δημοσιογράφοι. Έτσι το θιγόμενο πρόσωπο δικαιούται να προβάλει παράνομη προσβολή της προσωπικότητάς του συνεπεία παραβιάσεως του τεκμηρίου αθωότητας και από δημοσιογράφους. Σ' αυτό δε νομίζω ότι θα πρέπει να έχει κανένας αντίρρηση, θεωρητική τουλάχιστον.

Το τεκμήριο αθωότητας προσβάλλεται είτε με τη λόγω ή έργω, ανακοίνωση – αν θέλετε τεκμηρίωση – της ενοχής κάποιου προ της νομίμου αποδείξεώς της, είτε με την επέλευση εννόμων συνεπειών, οι οποίες δικαιολογούνται μόνον κατά ενόχου, είτε επειδή εκφράζουν μομφή είτε λόγω της σοβαρότητας της βλάβης, ενδεχομένως μάλιστα, ανεπανόρθωτης, που επιφέρουν.

Στο χώρο της εν γένει Ποινικής Δικαιοσύνης, το τεκμήριο αθωότητας επιβάλλει πάνω απ' όλα να ερευνώνται με επιμέλεια και σοβαρότητα, προεχόντως τ' απαλλακτικά για τον κατηγορούμενο στοιχεία και περιστάσεις, ενώ, περαιτέρω, τα επιβαλλόμενα μέτρα δικονομικού καταναγκασμού οφείλουν να υπηρετούν, όπως ήδη ανέφερα αποκλειστικά και μόνο τους σκοπούς για τους οποίους ετάχθησαν και να μην έχουν τιμωρητικό χαρακτήρα, πράγμα το οποίο βιώνουμε σε περιπτώσεις επιβολής περιοριστικών όρων πέραν της προσωρινής κρατήσεως, ακόμη και περιοριστικών όρων.

Εμφανίζεται π.χ. κάποιος στον ανακριτή. Εξηγεί τα πάντα. Δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να επιβάλλει την επιβολή περιοριστικών όρων κ.λπ. Παρά ταύτα του επιβάλλεται ως περιοριστικός όρος η καταβολή εγγυήσεως ας πούμε 5.000 ευρώ. Για ποιο λόγο; Δε θα εξαφανισθεί με τις 5.000 ευρώ; Είναι προφανές ότι ο δικαστής δε θέλει να του πουν ότι «ξέρεις κάτι, ενώ διώκεται εσύ μη βάζοντάς του έναν στοιχειώδη περιοριστικό όρο δίνεις την εντύπωση ότι είναι αθώος»!

Αλλά καλά κάνει και δίνει την εντύπωση ότι είναι αθώος και εν πάση περιπτώσει, δεν είναι εκείνος ο οποίος θα κρίνει αν είναι αθώος ή ένοχος. Εκείνο το οποίο έχει να κρίνει, είναι

αποκλειστικά και μόνον εάν ο περιοριστικός όρος που τίθεται, τελεί ή δεν τελεί σε κάποια πιθανή αιτιώδη σχέση με τη μη συμμόρφωσή του στις δικονομικές του υποχρεώσεις. Το βιώνουμε καθημερινά και θα έλεγα ότι μια τέτοια ανακριτική συμπεριφορά αποτελεί μια συνήθη και καλυμμένη παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας.

Το τεκμήριο αθωότητας ισχύει και έναντι της Διοικήσεως όταν επιβάλλει κυρώσεις. Το ΕΔΔΑ, ή το Δικαστήριο του Στρασβούργου ρητά έχει ομιλήσει περί της ισχύος του τεκμηρίου αυτού όταν η Διοίκηση στη δράση της, την οποία την έχει εντάξει στην κατηγορία ποινικής φύσεως του άρθρου 6.

Ιδιαίτερη σημασία προσλαμβάνει το τεκμήριο αθωότητας ενόψει των ρυθμίσεων του Φορολογικού Δικαίου, πράγμα το οποίο ικανώς ανεπτύχθη ήδη από τον κ. Τσιρίδη, περί ανατροφής του βάρους αποδείξεως οι οποίες αντανακλούν στο Φορολογικό Ποινικό Δίκαιο. Να θυμίσω ως παράδειγμα παραβιάσεως του τεκμηρίου αθωότητας, τον καταλογισμό φορολογικών υποχρεώσεων βάσει εξολογιαστικού, δηλαδή χωρίς αποδεικτικά στοιχεία προσδιορισμού από τη Φορολογική Αρχή που οδηγεί σε ποινική δίωξη για αντίστοιχη φοροδιαφυγή.

Πέραν αυτών των διατάξεων που έχουν ανατρέψει τα τεκμήρια στη φορολογική ύλη και ενόψει των οποίων γινόμαστε μάρτυρες καθημερινού διασυρμού προσώπων, υπάρχουν κι άλλες διατάξεις που δεν έχουν ενοχλήσει τόσο πολύ, αλλά που αποτελούν προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας και τις οποίες δε σας κρύβω, τις έχω αντιμετωπίσει στη δικηγορική πρακτική.

Σύμφωνα με το άρθρο 236 παρ. 2 του Ν 3852/2010, ΟΤΑ κτλ., «Καλλικράτης», οι Περιφερειάρχες, οι Αντιπεριφερειάρχες, οι Δήμαρχοι και οι λοιποί Δημοτικοί Άρχοντες, τίθενται αυτοδικαίως σε αργία με διαπιστωτική πράξη του ελεγκτή νομιμότητας μεταξύ των άλλων και σε περίπτωση αμετάκλητης παραπομπής για κακούργημα εφ' όσον έχουν επιβληθεί περιοριστικοί όροι. Συμπληρώνει δε ο νόμος, ότι τυχόν μεταγενέστερη αντικατάσταση ή άρση των περιοριστικών όρων κατά τη διάρκεια της εκκρεμοδικίας δεν κωλύει τη θέση σε αργία. Μάλιστα, τυχόν άρνηση ή υπαίτια καθυστέρηση του ελεγκτή νομιμότητας να εκδώσει άμεσα τη σχετική διαπιστωτική πράξη, συνιστά παράβαση καθήκοντος εκ μέρους του.

Σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν 3528/2007 (Κώδικας Δημοσίων Υπαλλήλων), δεν διορίζονται ως υπάλληλοι, μεταξύ των άλλων και οι υπόδικοι που έχουν παραπεμφθεί με τελεσίδικο βούλευμα για κακούργημα ή για τα πλημμελήματα που προβλέπονται στην περ. α' της ίδιας διατάξεως.

Αν λάβετε υπ' όψιν σας την ευκολία με την οποία ασκούνται διώξεις για κακούργημα και τους χρόνους στους οποίους τελειώνουν ή δεν τελειώνουν ποτέ οι ποινικές αυτές διαδικασίες, νομίζω ότι το τεκμήριο αθωότητας και η προσβολή του από τέτοιες διατάξεις, είναι ολοφάνερη.

Μάλιστα, οι συνέπειες αυτές του Ν 3528/2007 παραμένουν ακόμη και αν το αδίκημα έχει παραγραφεί και οι άνθρωποι αυτοί δεν διορίζονται. Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Ν 2012/1920, (μια γνωστή διάταξη), ο εργοδότης μπορεί να καταγγείλει τη σύμβαση άνευ τηρήσεως προθεσμίας και άνευ καταβολής της αποζημιώσεως, εάν εναντίον του υπαλλήλου υπεβλήθη μήνυσις δι' αξιόποινον πράξιν διαπραχθείσαν εν τη ενασκήσει της υπηρεσίας του ή αν απηγγέλθη κατ' αυτού κατηγορία δι' αδίκημα εν γένει φέρον χαρακτήρα τουλάχιστον πλημμελήματος.

Είχα αντιμετώπισει την περίπτωση, όπου μια μεγάλη εταιρία με εισήγηση του νομικού της συμβούλου, είχε καθιερώσει την τακτική να υποβάλει μια μήνυση, να απολύει τους υπαλλήλους-εργάτες της άνευ αποζημιώσεως και ύστερα από 4 χρόνια, τη στιγμή που οι άνθρωποι επένοντο, να τους καλέι και να τους προτείνει: «έλα τώρα να τα βρούμε, να σου δώσω τα μισά, ή να σου δώσω το 1/3 και να τελειώνουμε»!

Μάλιστα κατά το άρθρο 7 παρ. 3 του Ν 1545/1985, ο άνεργος του οποίου η εργασιακή σχέση καταγγέλλεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 5 του Ν 2112/1920 ή της παρ. 2 του άρθρου 6 του ΒΔ που αναφέρεται στους εργάτες και τους υπηρέτες, στερείται το δικαίωμα επιδότησης ανεργίας, εκτός αν απαλλαγεί από την κατηγορία με βούλευμα ή δικαστική απόφαση. Αντιλαμβάνεστε πότε θα του συμβεί τούτο;

Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. θ' του Ν 4093/2012, χορηγούνται άδειες ιδιωτικών σχολείων, κολεγίων, ιδιωτικού Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης, ΙΕΚ κτλ, Φροντιστηρίων και Κέντρων Ξένων Γλωσσών, σε φυσικά πρόσωπα, μεταξύ των άλλων, εφ' όσον δεν έχουν παραπεμφθεί με τελεσίδικο βούλευμα σύμφωνα με τα άρθρα του Υπαλληλικού Κώδικα, δηλαδή με τα εγκλήματα που προβλέπονται σ' εκείνες τις διατάξεις.

Μάλιστα, αν δοθεί η άδεια αλλά επακολουθήσει μια τέτοια παραπομπή, η χορηγηθείσα άδεια ανακαλύπτεται. Υπάρχει λοιπόν ένα σχολείο το οποίο λειτουργεί επί δεκαετίες. Κάποιος συνεταιίρος αποφασίζει να κάνει μια μήνυση ότι ο διαχειριστής υπεξήρεσε χρήματα από την κοινή εταιρία και .... μετα ανακαλείται η άδεια λειτουργίας του σχολείου! Ενώ έχουν καταβληθεί δίδακτρα που πρέπει να επιστραφούν, ενώ το υπαλληλικό προσωπικό αξιώνει τις αποδοχές του το σχολείο δεν μπορεί να λειτουργήσει επειδή κάποιος είχε απλώς την έμπνευση να υποβάλει μία ενδοχόμενως παντελώς αβάσιμη και εκβιαστική μήνυση! Αντιλαμβάνεστε το μέγεθος της καταστροφής;

Θα μου πείτε: σύμφωνα με το τεκμήριο αθωότητας. Αν όμως ως factum είναι βέβαιο ή έστω πιθανολογείται σφόδρα ότι το έγκλημα έχει τελεσθεί, δεν επιβάλλεται να ληφθούν μέτρα; Ένας δάσκαλος π.χ. κατηγορείται για σεξουαλική παρενόχληση μαθητών στο σχολείο. Δε θα τον διώξουμε, δε θα τον θέσουμε σε αργία;

Ας μη συγχέουμε τα ζητήματα! Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των περιπτώσεων που σας ανέφερα, ως παραβιάζουσες κατ' εμέ το τεκμήριο αθωότητας είναι ότι οι δυσμενέστερες έννομες συνέπειες που απειλούνται, επέρχονται με βάση μόνον το γεγονός είτε της υποβολής μηνύσεως, είτε της ασκήσεως ποινικής διώξεως είτε της παραπομπής στο ακροατήριο. Αυτή είναι η μόνη αναφορά.

Το αν καλώς ή κακώς κρίνονται εκείνα τα στοιχεία που θεμελιώνουν τις υπόνοιες για την παραπομπή ή όχι, δεν το θίγουν οι διατάξεις. Και στο σημείο αυτό οφείλει να υπάρξει μια σαφής διαφοροποίηση η οποία γίνεται δεκτή και από την ευρωπαϊκή θέαση του πράγματος: εάν πρόκειται να ληφθούν μέτρα αποτροπής κινδύνων και εκτιμάται ότι πρέπει να ληφθούν βάσει των υπονοιών ενοχής που υπάρχουν, τότε δεν τίθεται πράγματι ζήτημα προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας. Όμως θα πρέπει η προϋπόθεση αυτή της αποτροπής κινδύνων, αφ' ενός μεν ν' αποτυπώνεται στο πραγματικό των κανόνων, που επάγουν την έννομη συνέπεια, αφ' ετέρου δε ο καθ' υπόθεσιν προς αποτροπήν κίνδυνος, θα πρέπει να βρίσκεται σε συνάφεια προς το αντικείμενο των υπονοιών. Σας θυμίζω ότι μπορεί ν' απολυθεί υπάλληλος από

τον εργοδότη του διότι υπέπεσε στο πλημμέλημα της εξυβρίσεως κάποιου γείτονα. Τι σχέση έχει αυτό; Θα μου πείτε, θα πας στο Δικαστήριο και θα μιλάς για καταχρηστική άσκηση δικαιώματος. Μα γιατί να πάω στο Δικαστήριο και να κάνω δίκη; Και θα κριθεί πότε αυτό;

Καθόσον αφορά στην προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας από ιδιώτες, πρέπει να επισημανθεί ότι η απόδειξη της αληθείας στο πλαίσιο του άρθρου 366 του ΠΚ, αποκλείεται εφ' όσον το τεκμήριο ισχύει. Θέλω να πω μ' αυτό το εξής: Ας υποθέσουμε ότι κάποιος ισχυρίζεται ότι ο κύριος Χ είναι ένοχος αυτού ή εκείνου του εγκλήματος. Ο θιγόμενος δεν εγκαλεί για απλή δυσφήμιση και γειρεί και αγωγή προσβολής προσωπικότητας δοθέντος ότι η απλή δυσφήμιση αποτελεί αδικοπρακτική βάση της αξιώσεώς του. Ο εγκαλούμενος επικαλούμενος το άρθρο 366 ΠΚ επιχειρεί την απόδειξη της αληθείας. Δικαιούται να το πράξει; Η απάντηση οφείλει να είναι αρνητική! Εκεί ακριβώς έγκειται η ισχύς του τεκμηρίου αθωότητας, ότι περιορίζει, απαγορεύει την απόδειξη της αληθείας πριν ολοκληρωθεί η ποινική διαδικασία δύναμι της οποίας εκηρύχθη ή δεν εκηρύχθη ένοχος ο θιγόμενος.

Υπάρχει ad hoc απόφαση του ελβετικού ακυρωτικού επ' αυτού που ανήρεσε και ανέπεμψε, την υπόθεση στο δικαστήριο της ουσίας επειδή το τελευταίο είχε δεχθεί απόδειξη αληθείας. Και είπε το Ακυρωτικό ότι τούτο δεν επιτρέπεται επειδή ισχύει το τεκμήριο αθωότητας. Αυτή είναι η απαγόρευση. Και μάλιστα με αυξημένη τυπική ισχύ, δοθέντος ότι προέρχεται από διεθνές κείμενο, με τριτενέργεια.

Επίσης το άρθρο 367 ΠΚ δεν αποτελεί πανάκεια για την άρση του αδικού της συμπεριφοράς: αν θεωρήσουμε ότι προσβάλλεται νομίμως το τεκμήριο αθωότητας με επίκληση του άρθρου 367 ΠΚ, τότε πρακτικώς το καταργούμε! Το άρθρο 367 ΠΚ προϋποθέτει ότι έχουν τηρηθεί όλοι οι κοινωνικοί και οι νομικοί κανόνες, για να επικαλεσθεί κανείς λυσιτελώς την άρση του αδικού της συμπεριφοράς. Τούτο έχει νομολογηθεί επανειλημμένως εν σχέσει προς τις υποχρεώσεις των δημοσιογράφων, που επικαλούνται το άρθρο 367 ΠΚ να ερευνήσει το σύνολο και να μην πάρει και το πετάξει στη δημοσιότητα τον ισχυρισμό.

Τέλος, η υπογράμμιση της ενοχής κάποιου με εμφάνιση αποδεικτικών στοιχείων που υπάρχουν σε μια δικογραφία, αφ' ενός μεν συστατά βαρύτατη προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας, επειδή όταν εμφανίζονται αποδεικτικά μέσα με τον ισχυρισμό ότι αυτά αποδεικνύουν την ενοχή κάποιου τότε αυτός εμφανίζεται ως ένοχος. Δεν εμφανίζονται οι υπόνοιες. Προβάλλεται ως ένοχος, διαπομπεύεται, λιντσάρεται ηθικά με τον ισχυρισμό: «κοιτάξε τι έλεγε στο τηλέφωνο». Και μπορεί να έλεγε άλλα! Το βίωσαμε και αυτό.

Αλλά και λήξαντος του τεκμηρίου, (αν επέλθει δηλ. καταδίκη, αν επέλθει κήρυξη ενοχής), η εμφάνιση τέτοιων αποδεικτικών στοιχείων, προϋποθέτει άδεια της Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων σύμφωνα με το άρθρο 7 του Ν 2472/1997. Πλην όμως ουδείς θεωρεί υποχρέωσή του να πάει να πει «εγώ που είμαι καλός δημοσιογράφος και θέλω αυτό τον παλιάνθρωπο που κηρύχθηκε ένοχος να του αποδείξω πόσο δίκιο είχε το Δικαστήριο που τον κήρυξε ένοχο, δώστε μου άδεια να βγάλω τ' αποδεικτικά στοιχεία». Το ζήτησε ποτέ κανένας αυτό; Όχι βέβαια.

Το τεκμήριο αθωότητας ισχύει μέχρι την αμετάκλητη κήρυξη της ενοχής. Ενώσω τέτοια δεν υπάρξει, το τεκμήριο θα εξακολουθήσει να ισχύει, όπως π.χ. επί παύσεως της ποινικής διώξεως λόγω παραγραφής.

Και ναί μεν η πρόσφατη Οδηγία αρκείται στην έκδοση οριστικής και μόνον αποφάσεως περί ενοχής, τούτο όμως σύμφωνα με την ίδια την Οδηγία, αποτελεί το μίνιμουμ της παρεχομένης προστασίας, του εθνικού νομοθέτη δυναμένου να παράσχει μείζονα προστασία όπως συμβαίνει παρ' ημίν με την πρόβλεψη ότι το τεκμήριο ισχύει μέχρι του αμετακλήτου της διαδικασίας και δεν υπάρχει άνθρωπος να το έχει αμφισβητήσει μέχρι στιγμής.

Με την αμετάκλητη μέσω δικαστικής αποφάσεως κατάφαση της ενοχής, ναί μεν το τεκμήριο αθωότητας ανατρέπεται υποκαθιστάμενο στο πλαίσιο της επαναλήψεως της διαδικασίας, υπέρ του καταδικασθέντος, από ένα τεκμήριο ενοχής. Εκεί όταν κάνω αίτηση επαναλήψεως διαδικασίας, θα πρέ-

πει τα προσκομιζόμενα στοιχεία είτε τα νέα από μόνα τους είτε σε συνδυασμό, ν' αποδεικνύουν την αθωότητα. Τούτο όμως δεν σημαίνει ότι ο θιγόμενος αφήνεται απροστάτευτος μετά την ποινική καταδίκη, δοθέντος ότι η ποινική κατάσταση του προσώπου αποτελεί, όπως προανέφερα, ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο.

Το βέβαιο είναι ένα: Αν κάποιος νομίζουν και όχι μόνον κάποιος δημοσιογράφοι, όχι μόνο κάποιος χαμηλόβαθμοι υπάλληλοι, αλλά και κάποιος που διετέλεσαν Πρόεδροι Δημοκρατίας, αν κάποιος λοιπόν δεν συνειδητοποιήσουν, ότι δεν δύνανται να προσβάλλουν κατά προκλητικότατο τρόπο το τεκμήριο αθωότητας, ο τόπος αυτός δεν πρόκειται ποτέ να γίνει τόπος και να ορθοποδήσει.

Τεκμήριο αθωότητας και λαϊκός τιμωρητισμός - Προστασία στο πλαίσιο του ιδιωτικού δικαίου

Φίλιππου Δωρή, Ομότιμου Καθηγητή
του Πανεπιστημίου Αθηνών

Αυτό που θα ήθελα πριν από οτιδήποτε άλλο να εκφράσω στο πλαίσιο της σημερινής εκδήλωσης, είναι οι ευχαριστίες μου στον τιμώμενο για ό,τι έχω αποκομίσει από τη συνεργασία μας, επί 20 και πλέον έτη, στη Συντακτική Επιτροπή του Νομικού Βήματος.

Αναρωτιόμουν πριν ακούσω τις τρεις προηγούμενες εισηγήσεις τι θα μπορούσε να πει ένας αστικολόγος για το ζήτημα του τεκμηρίου αθωότητας. Έχω τη γνώμη, ακούγοντας τις εισηγήσεις που προηγήθηκαν και τους προβληματισμούς των εισηγητών, ότι μπορεί να συμπληρώσει κανείς κάποια πράγματα και από τη σκοπιά του αστικού δικαίου, και σ' αυτά κυρίως θα αναφερθώ. Αναμφισβήτητα θεωρώ δικαιολογημένη την κριτική στάση τόσο του συναδέλφου κ. Τσιρίδη ως προς κάποιες από τις ρυθμίσεις της πρόσφατης Οδηγίας 2016/343 της Ευρωπαϊκής Ένωσης «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας», όσο και του συναδέλφου κ. Βασιλακόπουλου ως προς επιμέρους κοινού δικαίου ρυθμίσεις, των οποίων το περιεχόμενο έχει διαμορφωθεί χωρίς να έχει ληφθεί σοβαρά υπόψη το τεκμήριο αθωότητας.

Θεωρώ ότι κεντρικής σημασίας διαπίστωση που επιτρέπουν οι έως τώρα τοποθετήσεις επί του τεκμηρίου αθωότητας είναι ότι αυτό, έχοντας συνταγματική αφετηρία, ως συνταγματικά εγγυημένη ελευθερία (άρθρα 5, 6, 7 και 96 Συντ.), υπόκειται σε νομοθετική διάπλαση, με την οποία προσδιορίζεται ειδικότερα το περιεχόμενό του. Η νομοθετική αυτή διάπλαση υπόκειται όμως, όπως άλλωστε κάθε νόμος, σε έλεγχο συνταγματικότητας (άρθρο 93 παρ. 4 Συντ.), σε έλεγχο, γενικότερα, συμβατότητας προς κάθε προέλευσης κανόνες δικαίου αυξημένης τυπικής ισχύος, όπως είναι προεχόντως οι κανόνες του Συντάγματος καθώς επίσης –κατ' εφαρμογήν του άρθρου 28 αυτού– και των διεθνών Συμβάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα (άρθρο 48 παρ. 1 και 2 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και άρθρο 6 παρ. 2 και 3 της ΕΣΔΑ). Η αναγωγή στους εν λόγω αυξημένης τυπικής ισχύος κανόνες δικαίου είναι διττώς αναγκαία: τόσο α) κατά το στάδιο της νομοθετικής διάπλασης, κατά το οποίο το νομοθετικό σώμα δεσμεύεται να κινηθεί μέσα στα όρια εκείνα που διασφαλίζουν τη συνταγματική προστασία του τεκμηρίου αθωότητας ως εγγυημένης συνταγματικά ατομικής ελευθερίας, μέσα σε ένα πλαίσιο στο οποίο συνυπάρχουν και άλλα συνταγματικώς επίσης προστατευόμενα δικαιώματα των λοιπών κοινωνιών, όσο β) και κατά το στάδιο ελέγχου από τα δικαστήρια της συμβατότητας της νομοθετικής διάπλασης

του τεκμηρίου αθωότητας προς τους αναφερθέντες αυξημένης τυπικής ισχύος κανόνες δικαίου. Η αυτοδέσμευση και της νομοθετικής εξουσίας, ως εκδήλωση της αρχής του κράτους δικαίου, είναι δηλαδή αντικείμενο ελέγχου και από τα δικαστήρια.

Στον εκτεθέντα έλεγχο υπόκεινται οι ρυθμίσεις όχι μόνο του εσωτερικού μας δικαίου, αλλά και εκείνες που προέρχονται από όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η προστασία των ατομικών ελευθεριών (και εκδήλωση μιας τέτοιας ελευθερίας είναι και το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορουμένου) αποτελεί θεμελιώδη επιταγή και στο πλαίσιο του ελληνικής και στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης. Μπορεί τα όργανα να είναι παραγωγής κανόνων δικαίου και τα δικαιοδοτικά όργανα να είναι διαφορετικά σε κάθε forum, τα όργανα αυτά όμως δεσμεύονται σε κάθε forum να σέβονται το τεκμήριο αθωότητας, ως εκδήλωση ατομικής ελευθερίας. Τόσο στο πλαίσιο της εσωτερικής έννομης τάξης όσο και στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης αντικείμενο κριτικής συζήτησης μπορεί συνεπώς να είναι όχι ένα υπεράνω των έννομων αυτών τάξεων ισχύον τεκμήριο αθωότητας με προδομένο (από ποια πηγή δικαίου;) περιεχόμενο, αλλά οι κανόνες νομοθετικής του διάπλασης μέσα στα όρια καθεμιάς από αυτές.

Το τεκμήριο αθωότητας έχει τη σημασία του και στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου, στο μέτρο που οι κίνδυνοι προσβολής του από εκδηλώσεις «λαϊκού τιμωρητισμού» προέρχονται από πράξεις εμπίπτουσες στο πεδίο ρύθμισης του ιδιωτικού δικαίου. Πρόκειται κυρίως για δημοσιεύματα διά του Τύπου και γενικότερα για ενέργειες στο πλαίσιο του πεδίου δράσης των ΜΜΕ. Υπό το πρίσμα αυτό η νομική ιδιαιτερότητα των εν λόγω πράξεων, που δημιουργούν κίνδυνο προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας, έγκειται στο ότι βρίσκονται στο μεταίχμιο μεταξύ δύο αντίρροπων συνταγματικών δικαιωμάτων: αφενός μεν του δικαιώματος καθενός να εκφράζεται ελεύθερα διά του Τύπου, τηρώντας τους νόμους του Κράτους (άρθρο 14 του Συντ.), καθώς και του δικαιώματος καθενός στην πληροφόρηση (άρθρο 5Α του Συντ.), αφετέρου δε του συνταγματικά επίσης κατοχυρωμένου δικαιώματος του καθενός να γίνεται σεβαστό το πρόσωπό του, του οποίου ειδικότερη έκφανση είναι και το λεγόμενο «δικαίωμα πληροφοριακής αυτοδιάθεσης», δηλαδή το κατά το άρθρο 9Α του Συντ. «δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση ... των προσωπικών δεδομένων».

Αποτελεί κοινό τόπο όχι μόνο στο ποινικό δίκαιο, αλλά σε όλους τους κλάδους του δικαίου –επομένως και στο αστι-

κό δικαίωμα— ότι το «τεκμήριο αθωότητας» είναι μια έννοια με έντονο αξιολογικό περιεχόμενο, που συνδέεται με τις συνταγματικά εγγυημένες ελευθερίες του προσώπου. Αποτελεί εκδήλωση της «πρωταρχικής» αξίας που εγγυάται το μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας Σύνταγμα του 1975, με το άρθρο 2 παρ. 1 αυτού: της «*αξίας του ανθρώπου*», της οποίας «*ο σεβασμός και η προστασία ... αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας*». Αντίστοιχα επίσης με το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντ. αναγνωρίζεται σε κάθε άνθρωπο «*δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του*» με μόνα συνταγματικώς τεθειμένα όρια «*να μην προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και να μην παραβιάζει το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη*». Από τις εκτός ποινικού δικαίου κοινού δικαίου διατάξεις, στις οποίες αντανακλώνται οι αναφερθείσες θεμελιώδεις συνταγματικές αξιολογήσεις, πρωτεύουσα θέση έχει και η γενική για το «*δικαίωμα στην προσωπικότητα*» διάταξη του άρθρου 57 ΑΚ, που απαγορεύει κάθε παράνομη προσβολή της προσωπικότητας. Μια τέτοια προσβολή επέρχεται και είναι νομικά σημαντική και στο πεδίο του αστικού δικαίου όταν, χωρίς να υπάρχει έρεισμα στον νόμο, πλήττεται (π.χ. με δημοσίευμα στον τύπο ή με ραδιοφωνική ή τηλεοπτική εκπομπή) το τεκμήριο αθωότητας προσώπου για το οποίο έχει ασκηθεί ποινική δίωξη, χωρίς να έχει εκδοθεί εις βάρος του καταδικαστική απόφαση. Το τεκμήριο αθωότητας είναι θεμελιώδης προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας μέσα στο πλαίσιο των κείμενων διατάξεων, υπό την προϋπόθεση ότι αυτές δεν είναι αντισυνταγματικές.

Η νομοθετική εξειδίκευση του περιεχομένου και της λειτουργίας του τεκμηρίου αθωότητας υπόκειται στους θεμελιώδεις κανόνες που ισχύουν για τους περιορισμούς των δικαιωμάτων του ανθρώπου σύμφωνα με το άρθρο 25 παρ. 1 εδ. 3 του Συντ., που ορίζει ότι «*οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από τον νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού, και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας*». Για τη σημασία της αρχής της αναλογικότητας στο συζητούμενο ζήτημα θα επανέλθω αργότερα. Αναγκαίο είναι όμως να προταχθεί του ζητήματος αυτού η εξέταση των τρόπων με τους οποίους αντιμετωπίζονται οι προσβολές του τεκμηρίου αθωότητας με μέσα του ιδιωτικού και ειδικότερα του αστικού δικαίου.

Ήδη δύναμι του αναφερθέντος άρθρου 57 ΑΚ έχει το παρανόμο προσβαλλόμενο πρόσωπο αξίωση «*να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον*». Πέραν από τις πρωτογενείς αυτές αξιώσεις αναγνωρίζεται επίσης με την παρ. 2 του ίδιου άρθρου και αξίωση αποζημίωσης, εφόσον προκλήθηκε ζημία, κατ' εφαρμογήν των διατάξεων για τις αδικοπραξίες (ΑΚ 914 επ.), καθώς και χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη κατ' εφαρμογήν των άρθρων 59 ΑΚ και 932 ΑΚ. Μάλιστα στο μέτρο που στην διά του Τύπου και γενικότερα διά των ΜΜΕ προσβολή του τεκμηρίου αθωότητας, ως εκδήλωση του κατά το άρθρο 57 ΑΚ δικαιώματος στην προσωπικότητα, συμμετέχουν (με την παράνομη λ.χ. παροχή πληροφοριών στο πλαίσιο διαδικασιών για τις οποίες ισχύει η αρχή της μυστικότητας) «*όργανα του Δημοσίου*», κατά την έννοια του άρθρου 105 ΕισΝΑΚ, τότε μπορεί, υπό προϋποθέσεις, να τύχει εφαρμογής η διάταξη αυτή, και να τεθεί και ζήτημα ενδεχόμενης ευθύνης και του Ελληνικού Δημοσίου.

Οι αναφερθείσες αστικού δικαίου αξιώσεις είναι μεν δεκτικές θεμελίωσης στις διατάξεις του ΑΚ και του ΕισΝΑΚ, για τις οποίες έγινε ήδη λόγος, η δι' αυτών προστασία κατά προσβολών του τεκμηρίου αθωότητας δεν είναι όμως πάντοτε αποτελεσματική. Αυτό ισχύει κυρίως για την πρόληψη, δεδομένου ότι ασφαλιστικά μέτρα με προληπτική λειτουργία επί αξιώσεων για αδικήματα του Τύπου προσκρούουν στο άρθρο 14 παρ. 2 εδ. 2 του Συντ., σύμφωνα με το οποίο «*η λογοκρισία και κάθε άλλο προληπτικό μέτρο απαγορεύονται*». Μένουν συνεπώς τα κατασταλτικά μέτρα της άρσης της προσβολής και της παράλειψής της στο μέλλον, της αποζημίωσης και της χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη, καθώς και κάποια ειδικότερα μέτρα, που οφείλουν να λάβουν ο Τύπος και γενικότερα τα ΜΜΕ δύναμι ειδικών ρυθμίσεων για την αποκατάσταση της αλήθειας που επλήγη με δυσμενείς για το προσβαλλόμενο πρόσωπο αναλήθειες του δημοσιεύματος ή της εκπομπής και κυρίως εν προκειμένω με την παράνομη δημοσιοποίηση π.χ. στοιχείων από φάκελο υποθέσεως στη φάση των ανακρίσεων, πριν από την έκδοση οποιασδήποτε καταδικαστικής απόφασης. Τέτοια ειδική ρύθμιση περιέχει λ.χ. το άρθρο 9 του ΠΔ 100/2000, με το οποίο εναρμονίζεται η ραδιοτηλεοπτική νομοθεσία με το άρθρο 23 της Οδηγίας 89/552/ΕΟΚ, όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 97/36/ΕΚ. Η διάταξη αυτή προβλέπει επανόρθωση της προσβολής προσώπου (στην τιμή ή στην υπόληψη ή στον ιδιωτικό του βίο κ.ά.) από ραδιοφωνική ή τηλεοπτική εκπομπή. Το σχετικό δικαίωμα του προσώπου, που προσβάλλεται από επιχείρηση Τύπου ή ραδιοτηλεοπτικό μέσο, είναι μάλιστα και συνταγματικά κατοχυρωμένο με το άρθρο 14 παρ. 5 Συντ., όπως αυτό διαμορφώθηκε κατά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, το οποίο έχει κατά λέξη ως εξής: «*Καθένας ο οποίος θίγεται από ανακριβές δημοσίευμα ή εκπομπή έχει δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση πλήρους και άμεσης επανόρθωσης. Καθένας ο οποίος θίγεται από υβριστικό ή δυσφημιστικό δημοσίευμα ή εκπομπή, έχει επίσης δικαίωμα απάντησης, το δε μέσο ενημέρωσης έχει αντιστοίχως υποχρέωση άμεσης δημοσίευσης ή μετάδοσης της απάντησης*». Με το τελευταίο εδάφιο της ίδιας συνταγματικής διάταξης διατυπώνεται επίσης επιφύλαξη νόμου, που «*ορίζει τον τρόπο με τον οποίο ασκείται το δικαίωμα απάντησης και διασφαλίζεται η πλήρης και άμεση επανόρθωση ή η δημοσίευση και μετάδοση της απάντησης*» (βλ. επίσης, σε ό,τι αφορά τα διά του Τύπου τελούμενα αδικήματα, άρθρα 37 και 38 του ΑΝ 1092/1998, τα οποία διατηρήθηκαν σε ισχύ με την παρ. 2 του άρθρου μόνου του Ν 2243/1994).

Η παροχή δικαστικής προστασίας, ύστερα από έγερση τακτικής αγωγής, είναι κοινώς γνωστό ότι είναι ιδιαίτερα χρονοβόρα. Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει εν προκειμένω—από πλευράς κυρίως αποτελεσματικότητας— αφενός μεν η αξίωση άρσης της προσβολής, κυρίως λόγω της ασφαλώς ταχύτερης ικανοποίησης του αιτήματος αυτού από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ή, αντίστοιχα, από το ΕΣΡ, αφετέρου δε η χρηματική ικανοποίηση για ηθική βλάβη επί προσβολής της τιμής και υπόληψης του προσώπου, κυρίως επειδή στις περιπτώσεις αυτές ο νόμος προβλέπει και κατώτατα όρια χρηματικής ικανοποίησης για ηθική βλάβη (άρθρο μόνο Ν 1178/1981, άρθρο μόνο Ν 2243/1994 και άρθρο 4 παρ. 10 Ν 2238/1995). Τα θεσπιζόμενα με τις διατάξεις αυτές μέτρα είναι ασφαλώς προσηρότερα για να καταστήσουν τον Τύπο και γενικότερα τα ΜΜΕ προσεκτικότερα και επί προσβολών του τεκμηρίου της αθωότητας. Είναι χαρακτηριστική η σκέψη που εμπεριέχεται

στο σκεπτικό της ΑΠ 899/2001 (όμοια και η ΑΠ 1043/2001), σύμφωνα με την οποία «ο καθορισμός από τον νόμο ελάχιστου ποσού χρηματικής ικανοποίησης σκοπό έχει να διασφαλίσει μια ελάχιστη προστασία των πολιτών από ιδιαίτε- ρως έντονες, λόγω της μεγάλης δημοσιότητας, προσβολές της τιμής και της υπολήψεώς τους και είναι σύμφωνος προς την επιταγή του άρθρου 2 παρ. 1 του Συντ., που ορίζει ότι ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτε- λούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας. Δεν αποτε- λεί δε επέμβαση» σύμφωνα με το ίδιο σκεπτικό, «στη δικαι- οδοτική εξουσία του δικαστή, αλλά άσκηση της παρεχόμενης από το άρθρο 26 παρ. 1 του Συντ. εξουσίας του νομοθέτη, ο οποίος δικαιούται, κατά τη ρύθμιση των βιοτικών σχέσε- ων και τον καθορισμό των κυρώσεων και υποχρεώσεων που απορρέουν από τη συμπεριφορά των κοινωνιών, να θέτει και ελάχιστα ή ανώτατα όρια, κατ' αφηρημένη αξιολόγηση, εντός των οποίων ο δικαστής προβαίνει στην εξειδίκευση του κα- νόνα δικαίου ενόψει της συγκεκριμένης σχέσης και περίπτω- σης». Η μόνη, ορθή, επιφύλαξη που διατυπώνεται στο σκε- πτικό των ως άνω αρεοπαγνιτικών αποφάσεων είναι ότι «το δικαστήριο πάντως οφείλει να ερευνά μήπως στη συγκεκρι- μένη περίπτωση, με την επιδίκαση της προβλεπόμενης από τον νόμο ελάχιστης χρηματικής ικανοποίησης, παραβιάζε- ται η αρχή της αναλογικότητας μεταξύ του χρησιμοποιούμε- νου μέτρου και του επιδιωκόμενου σκοπού, η οποία απορ- ρέει από τη συνταγματική αρχή του Κράτους Δικαίου και έχει ήδη ρητώς καθιερωθεί, κατά την πρόσφατη αναθεώρηση, στο άρθρο 25 παρ. 1 του Συντ.» (όμοια ως προς το τελευταίο αυτό ζήτημα και η ΑΠ ΟΛ 9/2015, ΕφΑΔ 2016, 139 επ.).

Ο νόμος που αποτελεί ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγ- μα νομοθετικής εξειδίκευσης της αρχής της αναλογικότητας είναι ο Ν 2472/1997 για την «προστασία του ατόμου από την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα». Στον νό- μο αυτό (βλ. κυρίως άρθρα 4 επ.), είναι σαφής η προσφυ- γή του νομοθέτη στα επιμέρους κριτήρια εξειδίκευσης της αρχής της αναλογικότητας, που είναι: α) η προσφορότητα (προσφορότητα του νομοθετικά επιλεγόμενου μέσου για την επίτευξη του επιδιωκόμενου διά του περιορισμού νομοθετι- κού σκοπού), β) η αναγκαιότητα (επέμβαση στα προσωπικά –εν προκειμένω– δεδομένα μόνο στο μέτρο που αυτή είναι αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου νομοθετικού σκοπού) και γ) αντιστοίχιση κόστους οφέλους (η λεγόμενη «με στενή έννοια αναλογικότητα»), σύμφωνα με την οποία η ικανοποίηση του νομοθετικού σκοπού δεν πρέπει να οδη- γεί σε δυσαναλογία του εκ του περιορισμού του δικαιώμα- τος οφέλους προς το μέγεθος της επέμβασης (εν προκειμέ- νω στα προσωπικά δεδομένα του πληττόμενου προσώπου). Με εφαρμογή των διατάξεων του εν λόγω νόμου η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα παρέσχε ταχεία και αποτελεσματική προστασία (καλύτερη και αποτε-

λεσματικότερη σε σχέση με εκείνη που θα μπορούσε να πα- ρασχεθεί από τα πολιτικά δικαστήρια με βάση τις ΑΚ 57, 59 και 932) σε πρόσωπα τα οποία διασύρθηκαν (πέρα από κά- θε μέτρο) διά του Τύπου. Ένα τέτοιο δραματικό περιστατικό, το οποίο, μέσα σε ένα κλίμα «λαϊκού τιμωρητισμού» χωρίς όρια, οδήγησε το ένα από τα πληγέντα διά του Τύπου πρό- σωπα σε απόπειρα αυτοκτονίας, ήταν εκείνο της πριν από μερικά χρόνια δημοσίευσης φωτογραφιών σε φύλλα εφημε- ρίδων με κυκλοφορία σε όλη την Επικράτεια, που απεικόνι- ζαν την ερωτική ζωή του γενικού γραμματέα Υπουργείου με παρέχουσα τις υπηρεσίες της σε αυτό επιστήμονα. Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα επελήφθη αυτεπαγγέλτως του ζητήματος και διέταξε, όπως είχε από τον αναφερθέντα Ν 2472/1997 εξουσία, τις εκδοτικές επι- χειρήσεις των δύο εφημερίδων να προβούν στην καταστρο- φή των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των πληγέντων προσώπων και να πληρώσουν το αναγραφόμενο στο διατα- κτικό τους πρόστιμο.

Διαβάζω ένα μικρό χαρακτηριστικό απόσπασμα από το σκε- πτικό των υπ' αριθ. 17 και 18/2008 αποφάσεων της Αρχής, στο οποίο αναγράφονται τα εξής: «Η δημοσίευση των επίμα- χων φωτογραφιών υπό τις προαναφερόμενες συνθήκες δεν είναι σε καμία περίπτωση επεξεργασία απολύτως αναγκαία ... για την εξασφάλιση του δικαιώματος πληροφόρησης επί θε- μάτων δημοσίου ενδιαφέροντος, ενώ ταυτόχρονα συνιστά, παρά τους περί του αντιθέτου ισχυρισμούς της εκδοτικής εταιρείας, παραβίαση του πυρήνα του δικαιώματος προστα- σίας της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής των απεικονιζο- μένων προσώπων καθόσον αφορά την ερωτική τους ζωή». Κατέφυγε δηλαδή η Αρχή στο εύπλαστο κριτήριο της «ανα- γκαιότητας», το οποίο σε άλλες υποθέσεις, όπως στο παρα- δικαστικό κύκλωμα για ζητήματα εκκλησιαστικά, ορθώς, δεν το εφάρμοσε.

Τα τελευταία παραδείγματα, καθώς και όσα επικύρησα να αναδείξω στο πλαίσιο της εισήγησής μου, δείχνουν ότι και εκτός ποινικής διαδικασίας μηχανισμοί προστασίας των επι- μέρους εκφάνσεων της προσωπικότητας, κατά την έννοια του άρθρου 57 ΑΚ, όπως είναι κυρίως η τιμή, η υπόληψη και ο ιδιωτικός βίος κάθε ανθρώπου, μπορεί να λειτουργήσουν ως προστατευτικά μέσα, και μάλιστα με αποτελεσματικότη- τα, χωρίς ατέρμονες διαδικασίες, για την καταπολέμηση κά- θε εκδήλωσης παράνομου λαϊκού τιμωρητισμού. Η καταπο- λέμηση αυτή, όσο πιο άμεση και αποτελεσματική μπορεί να είναι, τόσο περισσότερο μπορεί να συμβάλει στην αποτροπή του κινδύνου να παραβιάζονται, με αποσπασματικές στο δί- καιο επιπτώσεις, ελευθερίες οι οποίες αποτελούν κατακτή- σεις της ανθρωπότητας και θεμελιώδεις αξίες, που συγκρο- τούν τον πυρήνα κάθε δημοκρατικής και ευνομούμενης πο- λιτείας.